

Domfældte udviklingshæmmede - Tidsbestemte foranstaltninger

Forfatter: Line Søgaard

Redaktion: Didde Marie Degn

Udgivelsesår: 2020

Udgivet af Specialområde Udviklingshæmning og ADHD,
Region Midtjylland.

ISBN 978-87-7788-307-1

Rapporten kan downloades fra hjemmesiden sua.rm.dk

Kopiering er tilladt med tydelig kildeangivelse.

Tak til,

Ørum Bo- og Aktivitetscenter, Norddjurs Kommune.

Østruplund, Specialcenter Syddanmark, Region Syddanmark.

En særlig tak til de borgere, der velvilligt har deltaget i interviews
og dermed bidraget til rapporten med deres oplevelser og
erfaringer.

Tak til Anders Gimbel for løbende sparring.

Indholdsfortegnelse

Introduktion.....	4
Metodebeskrivelse.....	5
Kvalitativ interviewundersøgelse.....	5
Del 1:	
Sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede	
Et historisk perspektiv	9
Opsummering	16
Et nutidigt perspektiv	17
Proportionalitetsprincippet	20
Tidsubestemte foranstaltninger	21
Kritik af tidsubestemte foranstaltninger	22
Hvordan udviklede det sig så for domfældte udviklingshæmmede?	24
Litteraturreview	
Domfældte udviklingshæmmede.....	30
Tidsubestemthed, uvished og manglende retningslinjer.....	31
Del 2:	
Den tidsubestemte foranstaltning – Borgernes oplevelser	
Præsentation af borgere	33
Sammenfatning.....	34
Tidsubestemte foranstaltninger	34
Manglende og modstridende retningslinjer	36
En straf?	38
At afsone i et fængsel	40
En kriminalpræventiv indsats?	42
Indsatser	42
Beskæftigelse	43
Netværk.....	44
Problematikken ved de kriminalpræventive indsatser	46
Diskussion	
Domfældte udviklingshæmmede er en glemt borgergruppe på flere områder.	52
Litteraturliste	
Hjemmesider.....	57
Artikler	58
Lovgivninger.....	58
Betænkninger og meddelelser	58

Introduktion

Straf eller foranstaltning. For menigmand er der ikke stor forskel på de to. Men i retspraksissen er der en verden til forskel. En verden, der ser vidt forskellig ud afhængigt af, om den kriminelle, der skal have en dom, er udviklingshæmmet eller ej.

Hvor »almindelige kriminelle« typisk idømmes en straf som en bøde eller fængsel, så bruges foranstaltninger overfor de mennesker, som adskiller sig fra denne gruppe. Det gælder blandt andet domfældte udviklingshæmmede, som er omdrejningspunktet for denne rapport. En gruppe, som er overset i både forskningen og den almene samfundsdebat.

En straf og en foranstaltning gives begge som konsekvens af en forbrydelse, og et af formålene med dem begge er da også at forebygge ny kriminalitet. Men her hører ligheden op.

For en foranstaltning, som beskrevet i straffelovens kapitel 9, regnes ikke for at være en straf. Det er nærmere en særlig indsats, som skal fremme en ønsket udvikling, nemlig at den kriminelle forbedrer sig. Dét får betydning for den domfældte udviklingshæmmede.

For hvor der tages udgangspunkt i strafferammen for den begåede forbrydelse ved fastsættelsen af en straf, og den kriminelle sættes i fængsel i en tidsbestemt periode uden nogle krav om

forbedring, så er den domfældte udviklingshæmmedes (forventede) fremtidige forhold afgørende for fastsættelsen og opretholdelsen af en foranstaltning. Her er der i mange tilfælde et krav om forbedring, før foranstaltningen kan ophæves, og selv ved foranstaltninger, som har en udløbsdato, er det muligt at forlænge administrativt, hvis der ikke er sket den forventede forbedring. Det skaber stor usikkerhed for den domfældte udviklingshæmmede, som i princippet er efterladt i uvished om, hvornår foranstaltningen slutter, og hvornår man igen selv kan bestemme over sit liv.

Samtidigt fører det ifølge Professor, Vagn Greve til et retligt spørgsmål i forhold til Den Europæiske Menneskerettighedskonvention art. 5 om ret til frihed og sikkerhed: »*Det etiske spørgsmål er, om man kan tillade sig at »straffe« en person for forbrydelser, som han eller hun (endnu) ikke har begået?*« (Greve 2002:192).

I denne rapport sættes der netop spørgsmålstegn ved en række af de retsprincipper, der gælder for domfældte udviklingshæmmede.

Rapporten udspringer af Line Søgaards kriminologiske speciale *Domfældte voksne med udviklingshæmning - Et kvalitativt studie af tidsbestemte foranstaltningsdomme (2019)*, og har følgende formål:

1. At beskrive sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede i et historisk og nutidigt perspektiv med fokus på tidsubestemte foranstaltninger.
2. At give indsigt i hvordan domfældte udviklingshæmmede oplever at være idømt en tidsubestemt foranstaltning.
3. At sætte spørgsmålstejn ved hvorfor vi stadig dømmes domfældte udviklingshæmmede efter retsprincipper, som stammer fra et forrige århundrede?

Rapportens første del, der omhandler sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede tager både udgangspunkt i et historisk og nutidigt perspektiv. Det historiske perspektiv er medtaget for at give en forståelse for de problematikker, der har fulgt domfældte udviklingshæmmede siden 1600-tallet, og som fortsat synes at følge borgerne i dag.

Det nutidige perspektiv kaster et lys over, hvordan domfældte udviklingshæmmede sanktioneres i dag, når de netop adskiller sig fra at være »almindelige« kriminelle. I den forbindelse ses der nærmere på proportionalitetsprincippet og en række af de kritikpunkter, der har fulgt tidsubestemte foranstaltninger siden 1960'erne og 70'erne og frem til i dag.

Rapportens anden del, der handler om domfældte udviklingshæmmedes oplevelse af at være idømt en tidsubestemt foranstaltning, giver borgerne ordet. Formålet er at gøre os klogere på, hvordan borgerne oplever netop det at leve i usikkerhed. Usikkerhed omkring hvornår de bliver domsfri, og hvad de skal gøre for at blive det.

I den forbindelse sættes der spørgsmålstejn ved argumentet om, at foranstaltninger ikke betragtes som en straf rent juridisk.

Rapporten slutter med en diskussion, der samler trådene både fra det historiske og nutidige perspektiv på domfældte udviklingshæmmede samt afsnittet om borgernes egne oplevelser. Her stilles skarpt på problemstillingerne i forhold til de retsprincipper, som omfatter domfældte udviklingshæmmede i Danmark.

Metodebeskrivelse

Rapportens første del udspringer af en gennemgang af eksisterende litteratur, dokumenter og lovgivninger på området. Den anden del, der handler om borgernes oplevelse af tidsubestemte foranstaltninger, udspringer af en kvalitativ interviewundersøgelse.

Kvalitativ interviewundersøgelse

Der efterspørges både kvalitativ og kvantitativ forskning inden for socialområdet, og det handler som forsker

ikke blot om at mestre en særlig teknik eller metode. Det handler lige så vel om at kende metodernes muligheder og begrænsninger i forhold til den konkrete undersøgelse. I denne undersøgelse er vi interesserede i at blive klogere på borgernes oplevelse af at have en tidsubestemt foranstaltning, og som Kvale og Brinkmann retorisk spørger: »Hvorfor så ikke tale med dem?« (Kvale & Brinkmann 2009:15). Det er gennem samtaler muligt at lære mennesker at kende og få noget at vide om deres oplevelser, følelser og holdninger, og undersøgelsen tager derfor udgangspunkt i den kvalitative metode, også kaldet den spørgende metode, for at blive klogere på borgernes oplevelse af tidsubestemte foranstaltninger.

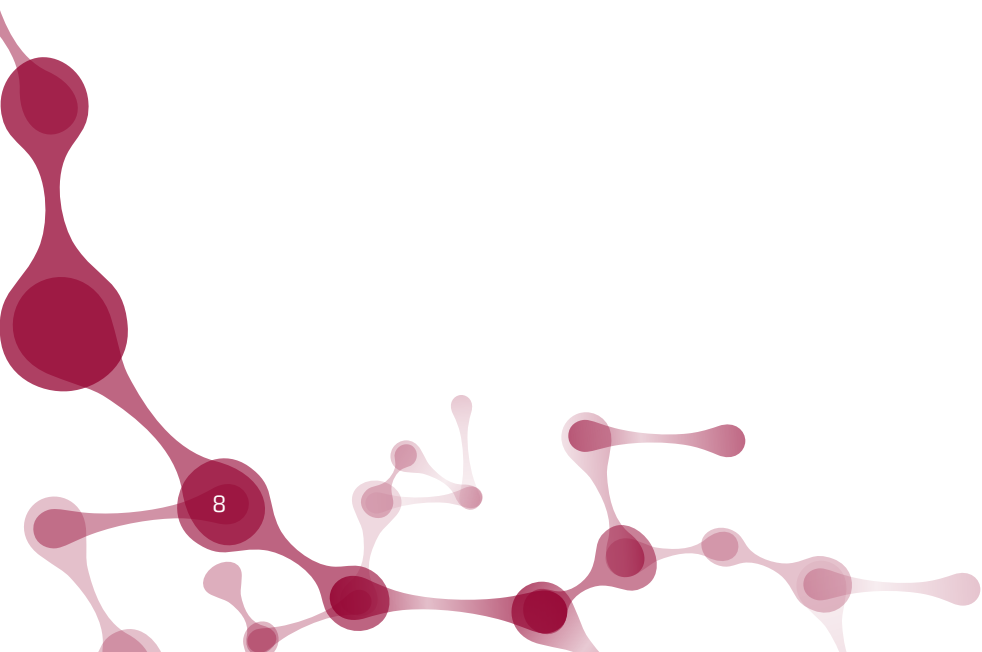
Et kvalitativt forskningsinterview bestræber sig på at forstå verden ud fra interviewpersonernes synspunkter. Den mening, der knytter sig til interviewpersonernes oplevelser, udfoldes, og videnskabelige forklaringer afdækkes ved indsigt i deres livsverden (Kvale & Brinkmann 2009:17f). Interviewundersøgelsen tager udelukkende udgangspunkt i borgernes fortællinger, og oplevelsen af tidsubestemte foranstaltninger belyses derfor alene ud fra borgernes kendskab til og oplevelse af deres dom. Borgernes fortællinger bærer præg af deres forskellige kognitive niveauer. Størstedelen af borgerne var dog meget optagede af at tale om deres dom og hverdag på de respektive botilbud.

Tilgangen og teknikken i de kvalitative interviews er semistruktureret. Det betyder, at interviewguiden indeholder en række spørgsmål, der har til formål at give viden om tidsubestemte foranstaltninger, samtidig med der gives plads til borgernes egne fortællinger og eventuelle nye, overraskende perspektiver. Temaerne i interviewguiden er således ikke styrende for interviewet, men indgår som fokuspunkter, der muliggør at spørge direkte ind til fortællinger eller hændelser i borgernes liv. Spørgsmålene i interviewguiden er fokuseret om borgernes domsoplevelser, og omhandler blandt andet hverdagen på botilbudet, dommens betydning, domsændringer- og ophævelser samt det generelle møde med systemet.

Interviewundersøgelsen består af otte kvalitative interviews med domfældte udviklingshæmmede, der alle afsoner en tidsubestemt foranstaltning på et §108-botilbud i socialt regi. De involverede botilbud er Ørum Bo- og Aktivitetscenter i Norddjurs Kommune, Østruplund i Specialcenter Syddanmark i Region Syddanmark samt botilbud i Specialområde Udviklingshæmning og ADHD, Region Midtjylland. Samtlige otte interviews blev afholdt i april 2019, og foregik enkeltvist i borgernes egne lejligheder eller i botilbuddenes fællesarealer. I halvdelen af tilfældene var der personale til stede efter borgerens eller personalets ønsker og vurderinger.

Undersøgelsens formål blev introduceret i starten af interviewet, og borgerne blev i den forbindelse informeret om, at vi ønskede at blive klogere på deres oplevelse af at have en dom. Det blev bevidst undladt at specificere betydningen af tidsbestemtheden, da ønsket var, at borgerne selv frembragte det undervejs i interviewsituationen. Det gjorde sig kun i et enkelt tilfælde gældende, at borgeren ikke berørte det tidsbestemte element.

Borgernes informerede samtykke til deltagelse i undersøgelsen blev indhentet indledningsvist i interviewet, og de blev i den forbindelse oplyst om databehandling, opbevaring af samtykke mv. Borgerne blev i samme ombæring lovet fuld fortrolighed, og de fremstår derfor anonyme i undersøgelsen.

Del 1:

Sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede

Et historisk perspektiv

Dette afsnit vil belyse, hvordan udviklingshæmmede borgere er blevet sanktioneret gennem tiden. I dag kaldes mennesker, der er født med et psykisk handicap, for udviklingshæmmede. Denne term har løbende ændret sig i takt med samfundsudviklingen, og tidligere blev borgerne omtalt som både gale, dårer, tosser, idioter, afsindige, åndssvage, evnesvage og lignende. Indtil langt op i 1800-tallet skelnede man ikke mellem åndssvage eller sindssyge, og der skelnes derfor ikke mellem sanktioneringen af disse borgergrupper i begyndelsen af dette historiske perspektiv. Borgere med udviklingshæmning omtales undervejs i dette afsnit som gale og åndssvage, da det var den anvendte term for tiden¹.

I middelalderen (cirka år 500-1500) betragtede man menneskelig adfærd som noget, der var forudbestemt. En afvigelse fra denne forudbestemte adfærd blev anset som forkert, og derfor var opfattelsen, at en gal eller sindslidende person var under Guds straf, besat af

onde ånder eller guddommelige kræfter (Epløv & Epløv 2010:23). I dansk lovgivning blev der i 1200-tallet oprettet Sjællandske Lov, der indeholdte en bestemmelse om, hvad der skulle ske, hvis en mand blev »gal« og mistede »forstanden«. Bestemmelsen foreskrev, at familie og slægtninge havde ansvaret for den gale og dennes handlinger og ejendele. Den gale blev således umyndiggjort, og al ansvaret – også for vedkommendes afvigende handlinger – var familiens. Det betød, at flere gale blev opbevaret i stalde eller afsides lokaler, hvor de ikke forstyrrede den øvrige befolkning.

Reformationen medførte et skifte i det sociale ansvar for fattige, syge og gale borgere². Borgerne blev nu i højere grad et ansvar for kongen og staten, og i 1600-tallet blev der derfor opbygget arbejdshuse, arbejdsanstalter, tugt- og forbedringshuse til socialt udstødte borgere. Det var borgere som forældre-løse børn, gamle, arbejdsløse, fattige, syge og gale, og de havde alle det til fælles, at de havde svært ved at begå

1 Serviceloven anvender betegnelsen »personer med varigt nedsat fysisk og psykisk funktionsevne«, mens straffeloven anvender betegnelsen »mentalt retarderede personer«.

2 Handikaphistorien og fattigdomshistorien hænger sammen, idet mennesker med handicap oprindeligt var en del af fattigdomsvæsenet grundet manglede muligheder for selvforsørgelse.

sig i samfundet socialt og beskæftigelsesmæssigt. Borgernes individuelle behov og udfordringer var ikke i fokus på denne tid. I stedet fokuserede man på fattigdomsproblematikken, og borgernes manglende produktivitet og muligheder for selvforsørgelse blev forbundet med social uorden. Anstalterne skulle derfor regulere borgerne gennem opdragelse og tvangsarbejde. Borgerne modtog ikke en egentlig behandling, men de farligste blev indespærret i små, klaustrofobiske plankekasser, som blev kaldt for dårekister³ (Kirkebæk 1997:57; Kragh et.al 2015:23).

I 1620 blev der oprettet en særlig afdeling for dårer i Københavns Pesthus, der nu hedder Sankt Hans Hospital. Oprettelsen anses som det første danske tiltag i forhold til at udskille sindslidende som en særlig social gruppe med behov for særlige indsatser. Det var dog ikke omsorgen for den enkelte borger, der var i fokus. Tiltagene var nærmere et udtryk for, at der var særlige sociale grupper i samfundet, der udgjorde et problem, som samfundet havde til opgave at eliminere (Mørch 2009:35f). Samfundsforholdene havde ændret sig op til denne periode, og som tidligere beskrevet var ansvaret for en gal eller sindslidende nu statens. Overdragelsen til staten foregik stille og roligt i Danmark, og ved etableringen af fattigvæsenet

i 1791 (1828) fremgik det endeligt, at bekostning og pleje af en sindslidende ikke længere var pålagt familien (Eplov & Eplov 2010:24).

Sindslidende og åndssvage borgere opholdte sig på anstalter for socialt understøttede borgere indtil midten af 1800-tallet, hvor sindssygeværnen gennemgik en moderne praksis i kølvandet på det moderne fængselsvæsens gennembrud i Danmark. Lægerne J.R. Hübertz og H. Selmer startede i 1840'erne en debat om behandlingen af sindslidende og åndssvage i Danmark, der handlede om de inhumane forhold, de levede under. Hübertz og Selmer argumenterede blandt andet for, at behandlingen ikke forholdte sig til den nyeste viden på området. I deres optik kunne borgerne behandles og helbredes ved den rette behandling, hvis den blev iværksat i tide. Behandlingen skulle efter deres opfattelse foregå på særlige anstalter, så sindslidende og åndssvage borgere blev isoleret fra øvrige borgere⁴. Samfunds- og menneskesynet på sindslidende og åndssvage borgere havde ligeledes ændret sig, fra at man i middelalderen opfattede det som en besættelse eller syndestraf, til at man nu anså det som noget somatisk. En sygdom, der skulle helbredes og lægeligt behandles (Kirkebæk 2004:60,87).

3 Den franske filosof, Michel Foucault kalder denne periode for »den store indespærring«.

4 I kølvandet på Hübertz' og Selmers kritik begyndte man at tage udgangspunkt i perspektiver fra psykiatrien i England, Frankrig, Tyskland og Italien. Selmer fik efterfølgende en afgørende rolle i psykiatrien, mens Hübertz blev leder på den nyopførte åndssvageanstalt Gl. Bakkehus i 1855, hvilket markerede en skillelinje for sindslidende og åndssvage borgere i Danmark.

Forestillingen var, at borgere med åndssvaghed havde en degenerativ arvelig lidelse, der medførte et lavt intellektuelt udviklingsniveau og manglende moralske modstandsevner. Åndssvage borgere blev derfor opfattet som potentielle lovovertrædere, hvilket betød, at man ikke skelnede mellem åndssvaghed og kriminalitet. I stedet blev kriminalitet forbundet med lav intellekt og genetik (Kirkebæk 1993:57; Rønn 1996:94,323). Med straffeloven af 1866 blev der oprettet særlige betingelser og foranstaltninger for sindslidende og åndssvage borgere. Disse betingelser byggede på, at sindslidende og åndssvage borgere blev opfattet som særligt farlige borgere, der udgjorde et stort kriminalitetsproblem. Borgernes adfærd blev opfattet som en sygdom, og de blev derfor frataget ansvar og skyld for deres handlinger. Det betød rent strafferetligt, at de ikke kunne straffes:

“Straffrie ere Handlinger, som foretages af Personer, der ere afsindige, eller hvis Forstandsevner ere enten saa mangelfuldt udviklede eller saa svækkede og forstyrrede, at de ikke kunne antages at være sig Handlingens Strafbarhed bevidst, eller som i Gierningens Øieblik manglede deres Bevidsthed. – Forsaavidt der i saadan Anledning anlægges Sag, kan det i Dommen bestemmes, at

der mod den Paagjældende skal træffes Sikkerhedsforanstaltninger, hvilke dog igjen ad Øvrighedsveien kunne ophæves, naar de efter indhentet Lægeerklæring ikke længer findes nødvendige” (Straffeloven af 1866, §38).

Det centrale var i første omgang tanken om uskadeliggørelse, det vil sige at forhindre borgerne fysisk i at begå lovovertrædelser. Den politiske og faglige indsats var derfor at lokalisere og adskille åndssvage borgere fra det øvrige samfund. Hvis en intelligenstest fastslog, at en persons forstandsevner var mangelfuldt udviklede, svækkede eller forstyrrede blev vedkommende idømt en sikkerhedsforanstaltning jf. straffelovens §38. Der blev ikke fastsat en længstetid for sikkerhedsforanstaltningen, og ophævelsen skete derfor først, hvis/når en lægeerklæring vurderede, at foranstaltningen var unødvendig. Foranstaltningen indebar en varig eller midlertidig eksklusion fra samfundet på anstalter som Gl. Bakkehus på Frederiksbjerg (1855) eller De Kellerske Anstalter i København (1865)⁵. Sikkerhedsforanstaltningerne omfattede på det tidspunkt kun borgere med åndssvaghed i højere grad, og borgere med åndssvaghed i lettere grad stod derfor til en almindelig straf på lige fod med øvrige lovovertrædere på denne tid.

5 Gamle Bakkehus og De Kellerske Aandssvageanstalter lå begge i København, men i 1898-99 flyttede De Kellerske Aandssvageanstalter til Brejning i Vejle. Gamle Bakkehus-anstalterne opkøbte i 1890 Ebberødgaard ved Birkerød, og indrettede det som en åndssvageanstalt. Overlæge, Christian Keller oprettede ø-anstalterne på Livø og Sprogø i henholdsvis 1911 og 1923. Ø-anstalterne blev anvendt som ramme for eksklusion og isolation af åndssvage borgere, som blev anset for at være samfundsfarlige individer. Ø-anstalten Livø blev anbringelsesstedet for kriminelle, »antisociale« og vagabonderende mænd, mens ø-anstalten Sprogø blev anbringelsesstedet for kriminelle og »seksuelt løvsagtige« kvinder. Begge ø-anstalter blev nedlagt i 1961 (forsorghistorien.dk).

Kriminelle, der var åndssvage i lettere grad, blev dog omfattet af straffelovens §39 i praksis, da paragraffen dækkede over lovovertrædere med en nedsat eller formindsket tilregnelighed:

“En ringere Straf end den lovbestemte bliver at anvende paa Taaber eller andre Personer, der, om de end ikke mangle al Bevidsthed, dog paa Grund af særegne Tilstande, som have Indflydelse paa Viljens Frihed, ikke kunne antages i Gjerningens Øieblik at have været i Besiddelse af den Tilregnelighed, der findes hos voxne og sjælssunde Personer” (Straffeloven af 1866, §39).

Som tidligere beskrevet blev åndssvage borgere opfattet som potentielle lovovertrædere som følge af et lavt intellektuelt udviklingsniveau og manglende moralske modstandsevner. Borgere, der havde trang til at vagabondere, var

seksuelt udskejende eller adskilte sig fra samfundsnormen på anden vis blev på denne tid ofte diagnosticeret som “moralsk åndssvage”. Disse borgere blev ligeledes anbragt på anstalterne på ubestemt tid, og kriminelle og ikke-kriminelle åndssvage opholdte sig derfor på de samme anstalter. Overlæge Christian Keller, søn af ophavsmanden til de Kellerske Anstalter, John Keller, argumenterede i denne periode for nødvendigheden i at oprette forskellige former for anstalter: En lukket afdeling for kriminelle åndssvage, der var strafuegnede som følge af deres manglende åndsevner, og en åben afdeling for den såkaldte almindelige åndssvage (Mørch 2009:43).

I begyndelsen forestillede man sig, at borgerne kunne forbedre sig gennem moralsk opdragelse, disciplin og tvangsarbejde. I takt med, at et individualpræventiv⁶ fokus blomstrede op inden for

6 Den **individualpræventive** tankegang opstod i 1800-tallet, da man forestillede sig, at kriminelle havde særlige kendetegn. Forestillingen var derfor, at kriminalitetsproblemet kunne løses ved at sætte ind med særlige indsatser til kendte eller potentielle kriminelle. Disse indsatser bevirkede, at straffen kunne være *afskrækkende*, *resocialiserende* eller *uskadeliggørende (inkapacitering)*:

Afskrækkelse: Hvis straffen skal virke afskrækkende, skal den opleves som et onde.

Resocialisering: Hvis straffen skal hjælpe den kriminelle ud af de kriminelle løbebaner, kan det foregå gennem resocialisering, rehabilitering, forbedring og behandling.

Uskadeliggørelse: Når kriminelle indespærres (for en periode eller varigt) forhindres de fysisk i at begå nye lovovertrædelser.

Der findes også en straffeteori, der tager udgangspunkt i en **almenpræventiv** tankegang. Ifølge denne tankegang er en straffebegrundelse orienteret mod samfundet, og en straf kan derfor være *afskrækkende*, *vanedannende* eller *moraldannende*. Denne tankegang opfatter mennesket som rationelt, og vi påvirkes derfor til ikke at begå kriminalitet gennem afskrækkelse – det vil sige vores viden om den strafferetlige lovgivning og retsfølge - eller en samfundsmæssig påvirkning af vores adfærd, vaner og moral.

strafferetten i slutningen af 1800-tallet, blev formålet også at behandle borgerne gennem individuelle behandlingsindsatser. Det individualpræventive fokus resulterede blandt andet i en række særlovgivninger: sterilisations- og kastrationslovgivningerne af 1929 og 1935 og åndssvage-loven af 1934.

Da man forestillede sig, at åndssvaghed var en degenerativ arvelig lidelse, ville man forhindre borgerne i at videreføre de afvigende gener. Derfor blev medicinske behandlingsmetoder som sterilisation og kastration anvendt som uskadeliggørende indsatser. Efter vedtagelsen af særlovgivningerne i 1929 og 1935 blev det almindeligt at kræve en borger tvangssteriliseret eller -kastret inden løsladelse fra anstalten. Den danske åndssvageforsorg var, ligesom psykiatrien, generelt domineret af lægelige og medicinske behandlingsmetoder fra slutningen af 1800-tallet, og udover sterilisation og kastration blev lobotomi (det hvide snit) anvendt som en uskadeliggørende metode til at bekæmpe afvigende og umoralsk adfærd. Læger og psykiatere havde stort set råderet over anstalterne og institutionerne på denne tid (Kirkebæk 1997:99,131).

I 1930 blev der indført en ny straffelov. Tidligere blev straffen begrundet i dens proportionalitet til den begåede forbrydelse, men i den nye straffelov var forestillingen i stedet, at straffen skulle

begrundes i dens nødvendighed for at afværge fremtidig fare. Straffeloven af 1930 medførte ændringer i sanktioneringen af åndssvage lovovertrædere. De borgere, der var utilregnelige på grund af åndssvaghed i højere grad, blev nu erklæret uegnede til straf jf. straffelovens §16:

“Straffri er Handlinger foretagne af Personer, der er utilregnelige paa Grund af Sindssygdom eller Tilstande, der maa ligestilles dermed, eller Aandssvaghed i højere Grad” (Straffeloven 1930, §16).

Lovovertrædere, der blev vurderet åndssvage i lettere grad, var omfattet af straffelovens §17⁷. Disse borgere havde ifølge denne paragraf en *mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af sjælsevernerne*, og det var op til retten at afgøre, om de var strafegnede eller ej. Hvorvidt borgerne blev erklæret egnede til straf afhang både af et individualpræventivt og almenpræventivt hensyn. Borgere med åndssvaghed blev som udgangspunkt fortsat anbragt på store anstalter eller institutioner, og man forestillede sig stadig, at de kunne behandles gennem medicinske og somatiske behandlingsmetoder (Greve 2004:276; Vikkelsø 1992:12).

I begyndelsen af 1950'erne bredte der sig en offentlig kritik mod strafferetsreformen, og der blev i den forbindelse

7 De to nye paragraffer (§16 og §17) erstatter således §38 og §39 i straffeloven af 1866.

sat spørgsmålstegn ved de diagnostiske afgørelser og behandlingen af særligt lettere åndssvage. Kritikken mandede ud i nye love for åndssvageforsorgen (1959), Betænkningen vedrørende Statens Sindssygevæsen (1956) samt arbejdsanstalterne (1959). De nye love medførte retningslinjer for behandlingen af borgerne inden for de respektive områder, der ellers tidligere havde været præget af dårlige retssikkerhedsgarantier. Inden for psykiatrien og åndssvageforsorgen var tendensen, at borgerne ikke forbedrede sig af behandlingsmetoderne. De opholdte sig derfor på anstalterne i lange perioder, og anstalterne fungerede nærmere som sociale opbevaringssteder, der kontrollerede borgerne gennem indespærring, overvågning og straf (Dullum 2009:38f).

Totalinstitutionerne blev i forlængelse af kritikken opfattet som utidssvarende og uværdige, og den langsigtede institutionsbehandling blev anset som direkte skadelig for borgerne (Dullum 2009:39f). Barton (1976) hævdede, at dét at leve i overfyldte "totalinstitutioner" med regler, restriktioner og arbejdsløshed kunne føre til det syndrom, han kaldte institutionsneurose. Neurosen ligner sygdomssymptomer eller medicinske bivirkninger, men er ifølge Barton et resultat af manglende beskæftigelse og mening med tilværelsen. Det indebærer, at individet mister følelsen af individualitet, og hverken har motivation eller

interesse for sig selv eller omverdenen (Creek 2009:125). Noget, der må siges at være modsætningsfyldt i forhold til behandlingsideologien og tanken om at forbedre det enkelte menneske.

Åndssvage_loven af 1959 betød, at der nu var en særlig lovgivning om forsorgen for åndssvage og andre særligt svagt begavede, hvor der var hjemmel til tvangsmæssig forsorg og administrativ frihedsberøvelse (Vestergaard 1998:318). Derudover blev de tidligere private institutioner for åndssvage en del af særfor sorgen, og forsorgen blev overtaget af staten.

Ifølge Kragh et.al (2015) bar 1950'erne og 60'erne præg af holdningsmæssige skift, hvor forestillingen om normalisering, ligeværdighed og menneskeretigheder kom på banen. Grundtanken var at skabe en tilværelse for åndssvage borgere, der var så tæt på det normale som muligt. Borgerne skulle italesættes og behandles anderledes end tidligere, og i den forbindelse blev normaliseringsbegrebet⁸ indført som et forsøg på at forandre den tidligere forståelse af åndssvaghed. Indtil første halvdel af 1900-tallet blev svag begavelse sidestillet med svag moral, men nu forsøgte Jurist og forsorgschef, N.E. Bank-Mikkelsen at vise, at en reduceret intellekt ikke nødvendigvis betød et følelsesliv eller en moral, der var anderledes fra

8 Normaliseringsbegrebet omhandler ligestilling. Det vil sige, at åndssvage borgere er ligeværdige med andre samfundsborgere i forhold til rettigheder og forpligtigelser. Normaliseringsbegrebet tager afstand fra forestillingen

det normale (Kragh 2015:17; Kirkebæk 2001:231).

I løbet af 1970'erne og 80'erne kom der et særligt fokus på demokratisering, bofællesskaber og behandling af udviklingshæmmede borgere i lokalsamfundet. Borgere, der tidligere var blevet anbragt på anstalter og institutioner som følge af "moralisk åndssvaghed", blev integreret i samfundet i egne boliger, pensionater eller bofællesskaber, hvilket førte til en decentralisering af de store institutioner. Institutionerne skulle fremadrettet udelukkende varetage behandlingen af borgerne, mens de øvrige funktioner som pleje, omsorg, beskæftigelse, bolig og fritidsaktiviteter skulle varetages i lokalsamfundet. De medicinske tvangsmetoder blev fjernet i praksis, og behandlingen begyndte i højere grad at have et resocialiserende og terapeutisk fokus med flerfaglige perspektiver fra pædagoger, socialarbejdere, psykologer og lignende. Borgere med udviklingshæmning skulle ikke længere blot passes, opbevares eller gemmes væk. De skulle have en tilværelse så tæt på det normale som muligt, og behandlingen skulle derfor klæde dem på til at begå sig i samfundet (Kirkebæk 2001:224,354f).

Åndssvage og sindssyge borgere opnåede i forbindelse med bilstandsloven (1976), psykiatriens overgang fra stat

til amter (1976) og udlægningen af åndssvageforsorgen (1980) yderligere rettigheder (Kragh et.al 2015:17f). Borgere med udviklingshæmning hørte indtil 1980 til Statens Åndssvageforsorg, men udlægningen i 1980 betød, at den tidligere særforborg blev fordelt ud til amtskommunerne. Tvangslovgivningen blev erstattet med princippet om et tilbud, og formålet var at integrere tilbuddene i det almindelige sociale bistandssystem. Det ændrede samfundssyn på udviklingshæmmede i 1970'erne betød ligeledes, at der kom mere fokus på kriminelle udviklingshæmmede, der var anbragt på sikrede afdelinger. I 1983 blev sikringsafsnittet på Rødbygaard, der i dag kaldes Kofoedsminde, omdannet til en sikret institution⁹, og også her kom de socialpædagogiske indsatser i fokus (Vestergaard 1998:308,319).

Opsummering

Det historiske perspektiv har vist, at det sociale ansvar for udviklingshæmmede borgere er skiftet fra at være familiens til at være samfundets ansvar. I 1600-tallet blev udviklingshæmmede borgere anbragt på store anstalter med andre borgere, der havde svært ved at begå sig i samfundet socialt og beskæftigelsesmæssigt. I 1800-tallet ændrede samfunds- og menneskesynet på udviklingshæmmede borgere sig, og man forestillede sig nu, at deres adfærd skyldtes en sygdom. Derfor blev udviklingshæmmede borgere anbragt

om normaliseringskravet og at normalisere det enkelte menneske.

9 Sprogbruget i Straffeloven blev lettere moderniseret i 1973, således »åndssvag« blev erstattet med »mentalt retarderet« i Straffelovens §16. Institutionerne kaldes for »institutioner for personer med vidtgående psykiske handicap« i Straffelovens §68, og slutteligt blev udtrykket »åndssvageforsorg« erstattet af »tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse« (Greve 2002:188).

på særlige anstalter, hvor de skulle behandles og helbredes. Man forestillede sig, at de havde en arvelig lidelse, der medførte et lavt intellektuelt udviklingsniveau og manglende moralske modstandsevner, og derfor blev udviklingshæmmede borgere opfattet som potentielle kriminelle.

Med straffeloven af 1866 oprettede man særlige betingelser og foranstaltninger for udviklingshæmmede borgere. De blev som følge af deres sygdom frataget skyld og ansvar for deres handlinger, og de kunne derfor ikke straffes. I stedet blev udviklingshæmmede idømt sikkerhedsforanstaltninger på ubestemt tid på anstalter, ø-anstalter og store centralinstitutioner. Borgere, der adskilte sig fra samfundsnormen ved at vagabondere eller være seksuelt udskejende blev også anbragt på anstalterne på ubestemt tid. Under anbringelsen blev borgerne udsat for moralsk opdragelse, disciplin, tvangsarbejde og medicinske behandlingsmetoder. Behandlingsmetoderne var blandt andet sterilisation, kastration og lobotomi (det hvide snit). Man ville undgå, at udviklingshæmmede borgere videreførte deres arvelige, afvigende gener, og behandlingsmetoderne blev derfor brugt som uskadelliggørende metoder til at bekæmpe afvigende og umoralsk adfærd.

Anstalterne og institutionerne gik fra at være private til at blive en del af særfor sorgen, og forsorgen for udvik-

lingshæmmede borgere blev derfor atter overtaget af staten med åndssvælgeloven af 1959. I perioden op til var der startet en massiv kritik af strafferetsreformen og totalinstitutionerne. Borgerne forbedrede sig ikke af behandlingsindsatserne, og de opholdte sig derfor på institutionerne i lange perioder. De lange institutionsophold og dertilhørende regler og restriktioner førte til det syndrom, som Barton kaldte for institutionsneurose.

I 1970'erne og 80'erne begyndte man at få opmærksomhed på inklusion og medborgerskab. Borgere med udviklingshæmning skulle italesættes og behandles anderledes, og deres tilværelse skulle være så tæt på det normale som muligt. Derfor blev flere udviklingshæmmede borgere integreret i samfundet i egne boliger, pensionater eller bofællesskaber. De medicinske tvangsmetoder blev fjernet i praksis, og behandlingen begyndte i højere grad at have et resocialiserende og terapeutisk fokus med flerfaglige perspektiver fra pædagoger, socialarbejdere, psykologer og lignende. For kriminelle udviklingshæmmede kom de socialpædagogiske indsatser også i fokus. I 1980 blev den tidligere særfor sorg fordelt ud til amtskommunerne, og som det fortsat er i dag, er det sociale ansvar for udviklingshæmmede – kriminelle som ikke-kriminelle – tildelt kommunerne.

Et nutidigt perspektiv

Efter den historiske gennemgang af forholdene for udviklingshæmmede og især for domfældte udviklingshæmmede er næste skridt at se nærmere på nutidens forhold. Derfor vil dette afsnit af rapporten fokusere på, hvordan de domfældte udviklingshæmmede sanktioneres i dag.

Den danske straffelov bygger i dag fortsat på et grundlæggende princip om, at borgere med udviklingshæmning er uegnede til straf jf. straffelovens §16:

§16. Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed, straffes ikke. Tilsvarende gælder personer, der var mentalt retarderede i højere grad. Befandt gerningsmanden sig som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler forbigående i en tilstand af sindssygdom eller i en tilstand, der må ligestilles hermed, kan straf dog pålægges, når særlige omstændigheder taler derfor.

Stk. 2. Personer, der på gerningstiden var mentalt retarderede i lettere grad, straffes ikke, medmindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf. Tilsvarende gælder personer, der be-

fandt sig i en tilstand, som ganske må ligestilles med mental retardering

Udviklingshæmning, eller mental retardering som straffeloven benævner det, defineres i WHO's diagnose og klassifikationssystem (ICD-10) som en tilstand af forsinket eller mangelfuld udvikling af evner og funktionsniveau, som ofte viser sig i løbet af barndommen, og som bidrager til det samlede intelligensniveau – det vil sige de kognitive, sproglige, motoriske og sociale evner og færdigheder (socialstyrelsen.dk)¹⁰. Det skønnes, at borgere med udviklingshæmning ikke kan erkende egne handlinger som følge af den forsinkede eller mangelfulde udvikling af evner og færdigheder. De har derfor ikke gavn af en traditionel afsoning i kriminalforsorgens regi. Det betyder dog ikke, at udviklingshæmmede lovovertrædere går fri.

Der foretages som udgangspunkt altid en mentalundersøgelse jf. retsplejelovens §809, hvis der er mistanke om, at den sigtede er udviklingshæmmede. Mentalundersøgelsen udføres af en psykiater, der laver en erklæring, som indgår i retssagen. Hvis mentalundersøgelsen viser, at vedkommende har en IQ under 70 – eller sproglige, motoriske eller sociale udfordringer, der indikerer, at personen fungerer på et tilsvarende

¹⁰ Udviklingshæmning inddeles i ICD-10 i fire sværhedsgrader: *lettere, middelsvær, sværere og sværeste grad*. Disse grader indebærer henholdsvis en IQ mellem 50-60, 35-49, 20-34 og en IQ under 20. I straffeloven skelnes der mellem mental retardering i højere og lettere grad, hvilket indebærer en IQ under henholdsvis 50 eller 70.

lavt niveau – dømmes vedkommende efter straffelovens §16. Paragraffen omfatter ligeledes lovovertrædere, der vurderes utilregnelige som følge af psykiske sygdomme, og disse idømmes som udgangspunkt behandling eller anbringelse på psykiatriske institutioner jf. straffelovens §69.

Når en lovovertræder med udviklingshæmning frifindes for straf i medfør af straffelovens §16, er det op til domstolene at beslutte, hvilken anden retsfølge end straf der skal anvendes. Sagerne sendes typisk til *Samrådet vedrørende udviklingshæmmede lovovertrædere*, der har til opgave at vejlede domstolene og statsadvokaten før og efter domsafsigelsen. Samrådet er ikke dømmende, men anbefaler en foranstaltning inden for straffelovens §68 (Socialstyrelsen 2018:30):

§ 68. Hvis en tiltalt frifindes for straf i medfør af § 16, kan retten træffe bestemmelse om anvendelse af andre foranstaltninger, der findes egnede for at forebygge yderligere lovovertrædelser. Såfremt mindre indgribende foranstaltninger som tilsyn, bestemmelser vedrørende opholdssted eller arbejde, afvænningsbehandling, psykiatrisk behandling m.v. ikke findes tilstrækkelige, kan det bestemmes, at den pågældende skal anbringes i hospital for sindslidende, i institution for personer med vidtgående psykiske handicap eller under tilsyn med mulighed for administrativ anbringelse

eller i egnet hjem eller institution til særlig pleje eller forsorg.

Efterfølgende er det op til domstolene at beslutte, om den anbefalede sanktion er gavnlig i forhold til at forebygge nye lovovertrædelser. Hvis foranstaltningen vurderes gavnlig, skal dommeren beslutte, hvilken foranstaltningstype der skal i brug. Det er væsentligt, at det er den mindst indgribende foranstaltning, der bruges til at forebygge nye lovovertrædelser. Foranstaltningerne inddeles som udgangspunkt i fem typer:

Type 1: Dom til anbringelse i sikret afdeling for personer med vidtgående psykiske handicap.

- Denne foranstaltning omhandler udviklingshæmmede personer, der anses som udtalt farlige, og derfor udgør en nærliggende risiko for personfarlige handlinger. Dommen indebærer en anbringelse på den sikrede afdeling Kofoedsminde. Der fastsættes normalt ikke længstetid i sager af denne art, jf. straffelovens §68a, stk. 2.

Type 2: Dom til anbringelse i institution for personer med vidtgående psykiske handicap, således at domfældte efter bestemmelse fra kommunen kan overføres til sikret afdeling (kombinationsdom).

- Denne foranstaltning indebærer, at den domfældte borger anbringes i institution med døgnovervågning. Dommen anvendes typisk over for udviklingshæmmede, der har begået personfarlig kriminalitet, eksempelvis brandstiftelse, røveri, voldtægt eller vold, og hvor det vurderes, at vedkommende har behov for konstant overvågning. Ligeledes vurderes det, at der er risiko for nye lovovertrædelser af samme art, hvorfor borgeren hurtigt skal kunne overføres til en sikret afdeling uden rettens godkendelse. Dommen kan være uden længstetid eller med en længstetid på 5 år jf. straffelovens §68a, stk. 1 og 2.

Type 3: Dom til anbringelse i institution for personer med vidtgående psykiske handicap.

- Denne foranstaltning indebærer, at den domfældte borger anbringes i institution med døgnovervågning. Dommen anvendes typisk over for udviklingshæmmede, der har begået personfarlig kriminalitet, eksempelvis brandstiftelse, røveri, voldtægt eller vold, og hvor det vurderes, at vedkommende har behov for konstant overvågning. Dommen kan være uden længstetid eller med en længstetid på 5 år jf. straffelovens §68a, stk. 1 og 2.

Type 4: Dom om tilsyn af kommunen, så domfældte efterkommer tilsynsmyndighedsbestemmelserne om ophold og arbejde.

dighedens bestemmelse om ophold og arbejde, og tilsynsmyndigheden således kan træffe bestemmelse om anbringelse i institution for personer med vidtgående psykiske handicap.

- Denne foranstaltning anvendes i tilfælde, hvor det forventes, at en social indsats i form af tilsyn kan være tilstrækkelig, men hvor der kan opstå behov for anbringelse i institution. Dommen afværger ikke, at den domfældte borger anbringes i institution med døgnovervågning, og kan derudover suppleres med et vilkår om eksempelvis psykiatrisk- eller misbrugsbehandling. Institutionsanbringelse foregår ved en administrativ beslutning, og kræver ikke rettens godkendelse. Dommen kan være uden længstetid eller med en længstetid på 5 år jf. straffelovens §68a, stk. 1 og 2.

Type 5: Dom om tilsyn af kommunen, således at domfældte efterkommer tilsynsmyndighedernes bestemmelse om ophold og arbejde.

- Denne foranstaltning anvendes over for udviklingshæmmede, der vurderes at have behov for social støtte i dagligdagen. Dommen kan suppleres med vilkår om eksempelvis psykiatrisk- eller misbrugsbehandling. Dommen kan jf. straffelovens §68a, stk. 3 ikke overstige 3 år. Hvorvidt der bør nedlægges påstand om en længstetid på mindre end 3 år afgøres ud fra den kon-

krete vurdering af sagens omstændigheder.

(Rigsadvokatmeddelelsen nr. 5/2007)

Foranstaltningerne, der alle er baseret på Serviceloven, kan altså udmønte sig ved: *At bo i egen bolig under kommunalt tilsyn, at blive anbragt på et socialt botilbud for udviklingshæmmede, at blive anbragt på den sikrede afdeling for udviklingshæmmede på Kofoedsminde eller en kombination af de nævnte.*

Det gælder for samtlige foranstaltninger, at deres formål er at forebygge nye lovovertrædelser gennem støtte, behandling og kriminalpræventive indsatser.

Spørgsmålet er, hvordan valget af foranstaltningen vægtes i forhold til den forbrydelse, der er gået forud? Det beskrives nærmere i de næste afsnit, som sætter fokus på proportionalitetsprincippet i dansk strafferet og de tidsbestemte foranstaltninger.

Proportionalitetsprincippet

Fare og risiko betragtes som helt essentielle begreber i den nugældende kriminalpolitikens mål om at forebygge og reducere kriminalitet. Fare for liv, legeme, helbred og ejendom reduceres gennem straf og foranstaltninger, og at en person anses som farlig kan være afgørende for valget af sanktionen. Dette

gælder eksempelvis valget mellem en betinget eller ubetinget dom, ved afgørelser om prøveløsladelse og ikke mindst ved de sanktioner, der er direkte betinget af en fare- og risikovurdering (Greve 2002:192). Det vedrører typisk de sanktioner, der omfatter straffelovens kapitel 9. Domfældte udviklingshæmmede er strafferetligt placeret i dette kapitel, fordi de findes uegnede til at påtage sig straf - altså "straffes" de ikke. I stedet idømmes de som udgangspunkt foranstaltninger jf. straffelovens §68, som beskrevet i ovenstående afsnit.

Straffelovsbestemmelserne for domfældte udviklingshæmmede indeholder ikke strafferammer til forskel fra de almindelige straffelovsbestemmelser, og en foranstaltning er derfor ikke fastlagt ud fra den begåede forbrydelse. I forhold til domfældte udviklingshæmmede skal der foretages en individuel vurdering af den sigtede og dennes forhold. De forhold er blandt andet den domfældtes baggrund, netværk, generelle adfærd og risiko for recidiv.

I de almindelige straffelovsbestemmelser gælder det, at der skal være et princip om forholdsmæssighed. Det vil sige, at der skal være et passende forhold mellem den begåede forbrydelse og straffen. For domfældte udviklingshæmmede afhænger det i højere grad af den individuelle vurdering, og proportionalitetsprincippet kan derfor ikke sammenlignes. Der gælder ikke et direk-

te princip om forholdsmæssighed mellem den begåede forbrydelse og valget af foranstaltningen trods princippet om, at den mindre indgribende foranstaltning skal anvendes frem for den mere indgribende, hvis den er tilstrækkelig til at forebygge nye lovovertrædelser. Derfor kan valget af foranstaltningen ikke holdes op i mod, hvad den begåede forbrydelse ville have givet af straf i det almindelige sanktionssystem. Der er andre hensyn på spil, når det omhandler domfældte udviklingshæmmede, og i deres tilfælde er det risikoen for recidiv, det vil sige risikoen for at begå ny kriminalitet, der er afgørende.

Tidsubestemte foranstaltninger

I dag skal en foranstaltning for domfældte udviklingshæmmede som udgangspunkt tidsbegrænses jf. straffelovens §68a, stk. 1. Det betyder i de fleste tilfælde en længstetid på tre eller fem år, og foranstaltningen ophører ved længstetidens udløb, hvis ikke tilsynsmyndigheden indstiller til forlængelse som følge af kriminalitetsforebyggende eller behandlingsmæssige årsager.

Der fastsættes ingen længstetid i de sager, hvor der er begået personfarlig kriminalitet. Disse foranstaltninger er tidsubestemte, og i de tilfælde sker ophævelsen først, når det vurderes, at borgeren ikke længere er i risiko for at begå ny kriminalitet. Den vurdering foretages af statsadvokaten ud fra erklæringer og vurderinger fra den

tilsynsførende myndighed og eventuelle Samråd. Derudover føres der regelmæssig domskontrol med tidsubestemte foranstaltninger, der betyder, at statsadvokaten skal forelægge sagen for retten senest fem år efter domstidspunktet, medmindre den har været for retten inden for de seneste to år. Sagen skal efterfølgende indbringes for retten mindst hvert andet år, jf. straffelovens §68a, stk. 2 (Sørensen et.al 2010:7; Socialstyrelsen 2018:11). Ifølge straffelovens §72 er det statsadvokatens opgave at sikre, at tidsubestemte foranstaltninger for borgere med udviklingshæmning ikke opretholdes i længere tid og videre omfang end nødvendigt:

§72. Det påhviler anklagemyndigheden at påse, at en foranstaltning efter §§ 68, 69 eller 70 ikke opretholdes i længere tid og videre omfang end nødvendigt.

Stk. 2. Bestemmelse om ændring eller endelig ophævelse af en foranstaltning efter §§ 68, 69 eller 70 træffes ved kendelse efter anmodning fra den dømte, bistandsværgen, anklagemyndigheden, institutionens ledelse eller kriminalforsorgen. Anmodning fra den dømte, bistandsværgen, institutionens ledelse eller kriminalforsorgen fremsættes over for anklagemyndigheden, der snarest muligt indbringer spørgsmålet for retten. Tages en anmodning fra den dømte eller bistandsværgen ikke til følge, kan ny anmodning ikke fremsættes, før der er forløbet et halvt år fra kendelsens afsigelse.

Rapportens historiske perspektiv viser, at foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede som udgangspunkt altid har været tidsubestemte. Det gjaldt for borgerne i 1800- og det meste af 1900-tallet, at foranstaltningen fortsatte, indtil en læge vurderede den unødvendig. Det var først ved lovændringen i 2000, at der blev indført tidsbegrænsning på en række foranstaltninger. Den lovændring beskrives senere i kapitlet, men først belyses den kritik, der gennem årene har været af netop de tidsubestemte foranstaltninger.

Kritik af tidsubestemte foranstaltninger

Tidsubestemte foranstaltninger er blevet kritiseret og diskuteret af flere omgange. Her beskrives den generelle kritik af tidsubestemte straffe og foranstaltninger, der opstod i 1960'erne og 1970'erne, hvor der generelt var en skepsis mod behandlingstanken inden for strafferetten.

I rapportens historiske perspektiv beskrives det, hvordan straffeloven af 1930 anlagde et nyt fokus. Resocialiseringstanken blev for alvor introduceret i det danske strafferetssystem med denne straffelov, og man ønskede, at en straf eller foranstaltning tjente et nyttemæssigt formål. Derfor skulle straffen ikke længere begrundes i dens proportionalitet til den begåede forbrydelse, men i stedet i dens nødvendighed for afværgelse af fremtidig

fare. Et fokus, der i øvrigt fortsat danner grundlag for straffelovsbestemmelserne for domfældte udviklingshæmmede. Perioden op til straffeloven af 1930 var kendetegnet ved en individualpræventiv tankegang (se fodnote 6) inden for strafferetten, og forestillingen var derfor, at kriminelle havde særlige kendetegn. Kendetegn som ung alder, karakter, psykisk tilstand og tilbøjelighed til tilbagefald i kriminalitet mente man var afgørende for udbyttet af sanktionen. Derfor blev der oprettet en række særforanstaltninger for særlige persongrupper: ungdomsfængsel, sikkerhedsforvaring, psykopatforvaring og psykopatfængsel (senere kaldet sær-fængsel) (Balvig 2003:41).

Kriminelle blev idømt tidsbestemte foranstaltninger i psykopatfængsel (sær-fængsel), hvis de blev vurderet strafegnede. De kriminelle, der blev vurderet strafegnede, blev idømt tidsubestemte foranstaltninger i psykopatforvaring på psykopatanstalten i Herstedvester. Sikkerhedsforvaring blev også indført, og fungerede som en tidsubestemt sanktion til de kriminelle, der var tilbøjelige til at falde tilbage i ny kriminalitet, og som derfor var til særlig fare for samfundets sikkerhed jf. §65 af straffeloven 1930 (Greve 2002:196 ; Borch 2006:61). Særforanstaltningerne havde ikke blot til hensigt at målrette indsatsen ud fra den kriminelles kendetegn. Forestillingen var samtidigt, at tilpasningen af foranstaltningerne beskyttede samfundet bedst muligt (Engbo & Smith 2012:68f).

Kritikken af særforanstaltningerne opstod i 1960'erne og 70'erne. Der var opstået en generel skepsis mod behandlingstanken inden for strafferetten, og man havde mistet troen på, at det enkelte menneske kunne drage nytte af behandlingsindsatserne (Borch 2006:62f). Strafferetssystemet blev derfor kritiseret for at bryde med retssikkerhedsprincipperne i forhold til de tidsubestemte foranstaltninger. De blev anset for at være både uretfærdige, uhensigtsmæssige og ineffektive. Kriminelle opholdte sig på anstalterne eller fængslerne i årevis, trods de havde begået en mild kriminalitet, og tidsubestemtheden hæmmede behandlingsindsatserne. Derudover var der stort tilbagefald til ny kriminalitet, og undersøgelser indikerede, at tidsubestemte foranstaltninger ikke var mere forbyggende end tidsbestemte straffe. Formålet var netop, at de skulle forestille at være mere effektive og mere resocialiserende end almindelige (friheds) straffe.

Opretholdelsen af foranstaltningerne, der dengang tog udgangspunkt i vurderinger af en læge, blev ligeledes kritiseret. Man mente, at borgerne blev »dømt på fremtiden«, og foranstaltningens varighed var derfor nærmere et resultat af en læges vurdering af risikoen for fremtidige forbrydelser, end det var et svar på den oprindelige forseelse. Det blev samtidigt påvist, at disse vurderinger i praksis var meget usikre. Ifølge Balvig kunne udfaldet sammenlignes

med udfaldet af at slå plat-eller-krone (Balvig 2003:42f).

Menneskerettigheder og retsprincipper for de mennesker, der florerede i strafferetssystemet, blev som følge af den massive kritik et opmærksomhedspunkt. Et opmærksomhedspunkt, der blandt andet kom til udtryk i FN's Menneskeretskomité (Schmidt 2009:95f). Kritikken affødte et kriterie om større proportionalitet mellem forbrydelse og straf i straffeloven af 1973, og man afskaffede store dele af de tidsubestemte særforanstaltninger over for kriminelle, herunder psykopatforvaring og sær-fængslet (Vikkelsø 1998:59). Afskaffelsen gjaldt dog ikke de tidsubestemte foranstaltninger, der omfattede domfældte udviklingshæmmede. Det blev løbende kritiseret af organisationer som Socialpædagogernes Landsforbund, Landsforeningen LEV, Danske Handicaporganisationer, Det centrale Handicapråd og Institut for Menneskerettigheder (Greve 2002:191).

Hvordan udviklede det sig så for domfældte udviklingshæmmede?

I 1970 oprettede Justitsministeriet Bækgårdsudvalget, der fik til opgave at tilrettelægge behandlingsarbejdet i forhold til foranstaltninger til domfældte udviklingshæmmede. Udvalget bestod blandt andet af Tage Bækgård, forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen, overlæge Bent Borup Svendsen, Professor,

dr. jur. Knud Waaben samt M. Hornslet, J. Hermann og K. Hjorth fra anklagemyndigheden (Vestergaard 1998:319).

I 1972 gav Straffelovrådet¹¹ udtryk for, at der ikke var begrundelse for at indføre en tidsbegrænsning af foranstaltninger i Straffelovens §16 og §68. Rådet påpegede, at en tidsubestemt foranstaltning stemte overens med de forebyggende og terapeutiske betingelser, der var gældende i afgørelsen af disse sager (Betænkning nr. 667/1972). Som allerede beskrevet blev tidsubestemte foranstaltninger derfor ikke ophævet på dette område, trods en række øvrige tidsubestemte foranstaltninger blev afskaffet i forbindelse med den nye straffelov i 1973.

Bækgårdsudvalget afgav i 1982 en betænkning om en lovændring i forhold til foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede. Betænkningen var særligt inspireret af Bank-Mikkelsens synspunkter. Ifølge Bank-Mikkelsen burde udviklingshæmning ikke længere være et kriterie for retslige bestemmelser, og almindelige sanktioner skulle derfor som hovedregel også gælde for denne borgergruppe, mens svagtbegavede kriminelle undtagelsesvist kunne

idømmes særforanstaltninger. Slutteligt mente han, at straffelovens §16 og §68 skulle sløjfes, og at borgere med udviklingshæmning i stedet skulle omfattes af straffelovens §69. Ifølge Bank-Mikkelsen ville denne ændring mindske brugen af tidsubestemte foranstaltninger (Vestergaard 1998:322-324).

Bank-Mikkelsens forslag blev blankt afvist i 1982, og de seks resterende medlemmer i Bækgårdsudvalget tilsluttede sig Retslægerådets¹² opfattelse af, at det ikke ville være muligt at behandle borgerne inden for en tidsbegrænset ramme. Bækgårdsudvalget udtalte sig følgende i betænkning nr. 955/1982:

»I tilslutning til retslægerådet mener flertallet, at der ikke bør fastsættes tidsfrister for gennemførelse af det lægelige og forsorgsmæssige behandlingsarbejde over for åndssvage. En regel om tidsmaksimering indebærer også den risiko, at foranstaltningen får et pønt præg. Det er ønskeligt at undgå, at der i praksis sker en sammenblanding af behandlingsmæssige og strafmæssige synspunkter, bl.a. i betragtning af, at åndssvage lovovertrædere anbringes i de samme institutioner som ikke-kriminelle åndssvage, hvorfor det bør marke-

11 »Straffelovrådet blev nedsat i 1960, og har navnlig til opgave efter Justitsministeriets anmodning at afgive indstilling om strafferetlige lovgivningsspørgsmål og principielle spørgsmål vedrørende fastsættelsen af administrative bestemmelser af strafferetlig karakter og den praktiske gennemførelse af kriminalpolitiske foranstaltninger« (Justitsministeriet.dk)

12 Retslægerådet blev oprettet i 1909, og er tilknyttet Justitsministeriet. Rådet afgiver uafhængige lægelige og farmaceutiske skøn i spørgsmål om enkeltpersoners retsforhold« (retslaegeraadet.dk).

res så lidt som muligt, at visse personer forvares og behandles som kriminelle» (Betænkning nr. 955/1982).

Forestillingen var grundlæggende, at man sikrede sig mod urimelig opretholdelse af foranstaltningerne ved straffelovens §72: *At sagen skal forelægges for retten i forbindelse med ændring eller ophævelse af foranstaltningen* (Vestergaard 1998:322-324).

Justitsministeriet bad Straffelovrådet om at behandle spørgsmålet om anvendelse af tidsubestemte foranstaltninger efter straffelovens §68 og §69 ved en skrivelse af 27. januar 1998. Anmodningen kom blandt andet i kølvandet på en undersøgelse af Center for Ligebehandling af Handicappede (1996), der omhandlede tidsubestemte foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede. Undersøgelsen konkluderede blandt andet:

»At udviklingshæmmede overhovedet kan idømmes retsforanstaltninger på ubestemt tid er i sig selv uligebehandling. At det særlige sanktionssystem retter sig mod en bestemt befolkningsgruppe - og ikke f.eks. mod en bestemt type lovovertrædelser - er efter Centrets opfattelse udtryk for en usaglig og vilkårlig forskelsbehandling. Centret finder heller ikke, at der er tilstrækkelig entydighed i recidivstatistikken til, at det kan fungere som forsvar for at op-

retholde de tidsubestemte retsfølger» (Vikkelsø 1996/98).

Derudover viste undersøgelsen, at domfældte udviklingshæmmede afsonede i længere tid end ikke-udviklingshæmmede. Afsoningen var i flere tilfælde fire til fem gange længere for domfældte udviklingshæmmede, og foranstaltningerne var aldrig kortere end en almindelig straf for tilsvarende forbrydelse. Centret kunne ikke finde det argument, der kan retfærdiggøre opretholdelsen af de tidsubestemte foranstaltninger, og de opfordrede derfor til en grundig analyse af retstilstanden for udviklingshæmmede borgere. En analyse, der kunne styrke retssikkerheden for udviklingshæmmede, og således etablere et tidsbestemt sanktionssystem, som fjerner den vilkårlige forskelsbehandling af bestemte persongrupper (Vikkelsø 1996/1998).

I 1999 blev der afgivet en betænkning om tidsbegrænsning af foranstaltninger jf. straffelovens §68 og §69 (betænkning nr. 1372/1999). Straffelovrådet bragte fire mulige modeller på banen i overvejelserne om en tidsbegrænsning. De anmodede i den forbindelse Retslægerådet om en udtalelse, som fastholdte, at der grundet de forebyggende og terapeutiske retningslinjer ikke bør sættes tidsbegrænsning på sager i straffelovens §16. Derudover argumenterede Retslægerådet for, at behandlingsmæssige og strafmæssige synspunkter ikke

bør sammenlignes (Betænkning nr. 1372/1999).

Det blev derfor fastholdt, at der er forskellige betingelser for en (tidsbestemt) straf og foranstaltninger for udviklingshæmmede. Straf styres af forbrydelsens karakter og almenpræventive hensyn, mens foranstaltninger styres af individualpræventive, behandlende og sikkerhedsmæssige hensyn (Greve 2002:191).

Lovændringen i 2000, der er den fortsat gældende lov, tog efterfølgende udgangspunkt i én af Straffelovrådets fire modeller – model 1:

- Model 1 indebærer, at der, hvis en foranstaltning efter § 68 eller § 72, jf. § 68, medfører, at den dømte skal anbringes i institution, eller giver mulighed herfor, skal fastsættes en længstetid på 5 år for denne foranstaltning. Længstetiden omfatter også foranstaltninger, som senere fastsættes efter § 72, jf. § 68, og som medfører en lempelse af den hidtidige foranstaltning. Under særlige omstændigheder kan retten efter anmodning fra anklagemyndigheden ved kendelse fastsætte en ny længstetid på 2 år.
- I de ovennævnte tilfælde fastsættes dog i almindelighed ingen længstetid, hvis den dømte findes skyldig i drab, røveri, frihedsberøvelse, alvorlig voldsforbrydelse, trusler af den i straffelovens § 266 nævnte art, brandstiftelse, voldtægt eller anden alvorlig sædelighedsforbrydelse eller i forsøg på en af de nævnte forbrydelser. Er der ikke fastsat en længstetid, indbringer anklagemyndigheden spørgsmålet om ændring eller endelig ophævelse af foranstaltningen for retten 5 år efter afgørelsen, medmindre spørgsmålet har været forelagt for retten inden for de sidste to år. Derefter forelægges spørgsmålet for retten mindst hvert andet år.
- Ved andre foranstaltninger end de ovennævnte fastsættes en længstetid for foranstaltningen, der ikke kan overstige 3 år. Under særlige omstændigheder kan retten efter anmodning fra anklagemyndigheden ved kendelse forlænge længstetiden. Den samlede tid for foranstaltningen kan ikke overstige 5 år. Som eksempel på en sådan foranstaltning kan nævnes en foranstaltning, der alene indebærer tilsyn, og som ikke er en lempelse af en tidligere tidsbegrænset foranstaltning, der har medført institutionsanbringelse eller mulighed herfor.
- Herudover medfører model 1 en lovfæstelse i straffelovens § 72 af anklagemyndighedens pligt til at påse, at en foranstaltning efter §§ 68-70 ikke opretholdes i længere tid og i videre omfang end nødvendigt. Endvidere foretages visse redaktionelle ændringer i den nugældende bestemmelse i straffelovens § 72, stk. 2, så det bl.a. kommer til at fremgå, at adgangen til at forlange domstolsprøvelse af spørgsmålet om opretholdelse af den fastsatte foranstaltning i første række tilkommer den dømte og den pågældendes bistandsværge.

(Betænkning nr. 1372/1999).

Litteraturreview

Efter en gennemgang af sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede i et historisk og nutidigt perspektiv vil dette afsnit dykke ned i en række danske forskningsstudier om domfældte udviklingshæmmede. Præsentationen er ikke udtømmende, men handler om en række af de undersøgelser, som beskæftiger sig med flere af de problematikker, der optræder i denne undersøgelse. Det er relevant at præsentere øvrige forskningsstudier af flere årsager. For det første er den danske forskning om domfældte udviklingshæmmede generelt sparsomt, og derfor er det relevant at blive klogere på, hvad øvrige studier har undersøgt og påvist. Derudover anvendes en række af argumenterne fra de øvrige studier i rapportens del om borgernes oplevelser, og det er derfor relevant at præsentere disse.

Litteraturreviewet handler udelukkende om forskning i en dansk kontekst, da den danske praksis adskiller sig fra øvrige lande. I Sverige, Norge, England og Holland behandles domfældte udviklingshæmmede under fængselsvæsenet, sundhedsvæsenet eller i psykiatrien (Holst 2019:61). Ifølge Rømer er New Zealand det eneste land, der nærmer sig den danske praksis med en særskilt lovgivning, IDCCRA 2003. Forholdene er dog ikke direkte sammenlignelige, og den danske praksis betragtes derfor som et enestående tilfælde (Rømer 2016:30).

Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg Universitet har udarbejdet et samlet forskningsprojekt om domfældte udviklingshæmmede: *En fremtid uden dom. Forandringer af hverdagslivet hos voksne med kognitive, mentale og kommunikative funktionsnedsættelser (2012-2015)*. Forskningsprojektet udgøres af følgende tre undersøgelser:

- Rømer, Mette (2016) *Dømt til socialpædagogik. Et studie af dilemmaer i den socialpædagogiske indsats på et botilbud for domfældte voksne med udviklingshæmning*. Ph.d.-afhandling.
- Ringø, Pia (2014) *Domsanbragte udviklingshæmmede. Hvorfra? Hvorhen? I. Den socialpædagogiske indsats på et botilbud for voksne udviklingshæmmede med dom*.
- Breumlund, Anne og Inger Bruun Hansen (2014) *Domsanbragte udviklingshæmmede. Hvorfra? Hvorhen? II. Beboerperspektiver på forandringer*.

Ph.d.-afhandlingen af Mette Rømer (2016) undersøger den socialpædagogiske og kriminalpræventive indsats, domfældte udviklingshæmmede modtager i forbindelse med en foranstaltning. Afhandlingen belyser, hvorfor indsatsen karakteriseres som dilemmafyldt, og

tager derfor udgangspunkt i både pædagogernes og beboeres opfattelser af dem selv, hinanden og indsatsen. Studiet er et kvalitativt single casestudie, og er udført som et deltagende observationsstudie med dertilhørende interviews på Bakkebo. Bakkebo hører under Sødisbakke i Region Nordjylland, og er et bo- og udviklingstilbud for seksten yngre mennesker med varigt nedsat fysisk og psykisk funktionsevne og med en dom om anbringelse eller tilsyn. Interviewundersøgelsen består af interviews med fire beboere – to anbringelsesdømte og to tilsynsdømte – fire ansatte samt to afsnits/afdelingsledere.

Den samlede rapport, *Domsanbragte udviklingshæmmede. Hvorfra? Hvordan? (2014)*, udgøres af to delrapporter af henholdsvis Pia Ringø og Anne Breumlund og Inger Bruun Hansen. De to delrapporter belyser den socialpædagogiske indsats for domfældte udviklingshæmmede på botilbuddet Snåstrup Vestergaard i Århus Kommune, samt indsatsens muligheder for at skabe forandringer i beboernes hverdagsliv.

Den første rapport (del I) af Ringø udspringer af praksisforskningsstudier og består af et observationsstudie, dokumentstudier og interviews med seks ansatte samt fire beboere. Undersøgelsen fokuserer på, hvorledes den socialpædagogiske indsats metoder, redskaber og aktiviteter formes af organisatoriske rammer og strukturer. Relationen mellem botilbuddets defini-

tioner af målgruppens problematikker, den socialpædagogiske indsats samt fremtidsperspektivet sættes derudover i fokus, når Ringø kigger nærmere på de forandringer, der ønskes og forventes i forbindelse med anbringelsen af såvel samfundet, botilbuddene og borgerne selv.

Den anden rapport (del II) af Breumlund og Hansen arbejder videre med fremtidsperspektivets betydning for beboernes muligheder for at skabe og fastholde forandringer i hverdagen på Snåstrup Vestergaard. De fokuserer ligeledes på beboernes muligheder for at skabe eller genskabe en sammenhængende livsfortælling, som forbinder fortid, nutid og fremtid. Rapportens omdrejningspunkt er den enkelte beboers hverdag samt forholdet til sig selv, omverdenen og de forandringer, som beboerne oplever. Breumlund og Hansens rapport udspringer af en biografisk narrativ forskningsmetode og består af interviews med tre af botilbuddets beboere.

Socialt Udviklingscenter (SUS) har ligeledes bidraget med indsigt i området med domfældte udviklingshæmmede. SUS, nærmere bestemt Birger Perlt og Pernille Grünberger, foretog i 2003 undersøgelsen, *Lovovertrædere med udviklingshæmning. En undersøgelse af, hvordan det sociale system reagerer over for udviklingshæmmede lovovertrædere med dom (2003)*, på vegne af Socialministeriet. Undersøgelsen

udspringer af telefoninterviews med ledere af ti botilbud samt nøglepersoner i samtlige socialforvaltninger, 11 kvalitative interviews med domfældte udviklingshæmmede og spørgeskemaundersøgelser i henholdsvis landets politikredse samt på de dengang 40 botilbud, der husede udviklingshæmmede beboere med dom. Desuden inddrages viden fra to arbejdsseminarer med Samrådene. Undersøgelsen belyser lovgivningen på området, organiseringen og indholdet af det kriminalpræventive tilsyn samt hvor, hvordan og hvorfor domfældte udviklingshæmmede anbringes på en institution. Derudover belyses den socialpædagogiske støtte, samarbejdet mellem retssystemet og det sociale system, og slutteligt hvordan de dømte oplever foranstaltningen.

Sidst, men ikke mindst, præsenteres forskningsrapporten fra Specialområde Udviklingshæmning og ADHD (SUA) i Region Midtjylland: *Domfældte udviklingshæmmede - Data og fortællinger (2018)*. Undersøgelsen er udarbejdet af Anders Gimbel og belyser hvilke mønstre i opvækstvilkår, levevilkår og forudsætninger, der kendetegner gruppen af domfældte udviklingshæmmede for således at udpege potentielle risikofaktorer i forhold til udløsningen af en kriminel adfærd. Gimbel afdækker i samme ombæring en række problematikker vedrørende den aktuelle lovgivning og retspraksis for domfældte udviklingshæmmede, herunder problematikken med tidsubestemte foranstaltninger. Undersøgelsen bygger på syv kvalitative

interviews samt journalanalyse af 37 domsudskrifter, retspsykiatriske udtalelser og/eller mentalerklæringer.

Forskningsstudierne beskæftiger sig med en række af de problematikker, der er forbundet med foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede. Disse perspektiver er relevante at beskrive før rapporten går nærmere ind i borgernes oplevelser af tidsubestemte foranstaltninger, fordi de kan forklare en række af de bagvedliggende faktorer, der danner grundlag for borgernes oplevelser. De øvrige forskningsstudier bidrager derudover med indsigt i, hvordan systemet, personalet samt domfældte udviklingshæmmede fra øvrige botilbud oplever foranstaltninger og den socialpædagogiske kriminalpræventive indsats, der udøves/modtages under anbringelsen. I det nedenstående præsenteres en række af de fund, som de øvrige forskningsstudier gør sig. Fundene er opdelt i følgende to temaer: *Domfældte udviklingshæmmede* og *Tidsubestemthed, uvished og manglende retningslinjer*.

Domfældte udviklingshæmmede

Rømer (2016), Perlt og Grünberger (2003) argumenterer for, at gruppen af domfældte udviklingshæmmede er en kompleks og uhomogen gruppe. Der er flere, der befinder sig i et grænseområde mellem udviklingshæmning og sen udvikling, hvilket besværliggør tilrettelæggelsen og udøvelsen af den kriminalpræventive indsats. Ifølge

Perlt og Grünberger er konsekvensen, at beboerne opdeles i stærke og svage grupper, og de sent udviklede beboere kan mangle udfordringer og føle sig stigmatiseret. Rømer slår samtidig fast, at tilrettelæggelsen og udøvelsen af en kriminalpræventiv indsats for udviklingshæmmede beboere *med* dom samt tilrettelæggelsen og udøvelsen af en socialpædagogisk indsats på botilbud for udviklingshæmmede beboere *uden* dom stort set ikke adskiller sig fra hinanden. Pædagogerne mangler specifikke kriminalpræventive metoder til at kunne skabe positive forandringer i beboernes kriminelle løbebaner (Rømer 2016; Perlt & Grünberger 2003).

Ifølge Rømer opfatter beboerne ikke sig selv som udviklingshæmmede. De tager afstand fra at have behov for socialpædagogisk hjælp og støtte til de daglige hverdagsfunktioner. Beboerne tager dog ikke afstand fra at være domsanbragte beboere, og de står derfor ved at have begået en række kriminelle handlinger, der har ført til en domsanbringelse. Studiets anbringelsesdømte og tilsynsdømte informanter oplever alle at blive kontrolleret og overvåget af pædagogerne, og den først nævnte gruppe beskriver tilmed botilbuddet som et fængsel. De domfældte beboere oplever, at hverdagen mangler meningsfyldte aktiviteter, og de anser dagsbeskæftigelsen som det eneste pædagogiske initiativ i hverdagen. Der er dog kun én informant, der er beskæftiget i dagsbeskæftigelsen, mens de resterende tre har fravalgt det, da det ikke bidrog med

noget meningsfuldt i deres hverdag. Beboerne mener, at de har ret til at bestemme over sig selv, og vil derfor ikke tvinges i beskæftigelse. Ifølge Rømer betyder den manglende beskæftigelse, at beboerne isolerer sig i egne lejligheder, hvor de finder deres egne metoder til at forebygge ny kriminalitet. Rømer argumenterer for, at beboernes ret til selv- og medbestemmelse gør, at der ikke stilles regulerende krav, der afspejler sig positivt i beboernes kriminelle løbebaner. Indsatsformen læner sig på denne måde op af opbevaring, og personalets store respekt for beboernes ret til selv- og medbestemmelse efterlader beboerne i et ingenmandsland, hvor de må påtage sig ansvaret for egne handlinger ud fra egne evner og formåen. Et ansvar, de ifølge straffelovens princip om straffrihed ikke er i stand til at påtage sig (Rømer 2016).

Tidsubestemthed, uvished og manglende retningslinjer

Gimbel (2018), Perlt og Grünberger (2003) slår fast, at der findes få retningslinjer for, hvordan det sociale system skal forebygge ny kriminalitet blandt domfældte udviklingshæmmede i praksis, samt hvad en domsændring eller -ophævelse kræver. Grundlæggende afhænger foranstaltningens ophør af vurderinger af risikoen for ny kriminalitet (recidiv), og ifølge Gimbel er det problematisk, at disse vurderinger netop er funderet i subjektive vurderinger fra sagsbehandlere, botilbud og efterfølgende statsadvokaten. Vurderingerne risikerer at tage afsæt i de

tilgange og værdisæt, den enkelte medarbejder eller organisation har, hvilket grundlæggende betyder »at borgerne famler i blinde i forsøget på at efterleve dommens præmisser« (Gimbel 2018:43). Ifølge Perlt og Grünberger kan forskelle i praksis dermed påvirke dommenes længde, da de enkelte kommuner og botilbud må navigere rundt i den juridiske gråzone af enten manglende eller modstridende retningslinjer. Rømer, Gimbel og Perlt og Grünberger slår alle fast, at domfældte udviklingshæmmede befinder sig i en juridisk gråzone mellem serviceloven og straffeloven. Borgerne oplever dermed juridisk uklarhed, tilfældighed samt manglende retningslinjer og retssikkerhed (Rømer 2016; Gimbel 2018; Perlt & Grünberger 2003).

Størstedelen af borgerne i Gimbels undersøgelse har en tidsubestemt foranstaltning, og ingen af disse borgere har et klart indtryk af, hvad det kræver at få ændret eller ophævet en dom. Ifølge Breumlund og Hansen overskygges borgernes drømme af den uvished, der

er forbundet med dommens længde, betingelser og de elementer, der kan være med til at skabe forandringer i forbindelse med en ophævelse af foranstaltningen. Breumlund og Hansen stiller spørgsmålstejn ved, hvorvidt beboernes positive forventninger samt motivation for en fremtid uden dom kan fastholdes, hvis denne uvished blot fortsætter år efter år. I forlængelse heraf er det interessant, at Ringø finder det uklart, hvilke forandringer der forventes af samfundet og botilbuddene i forbindelse med en domsanbringelse på et botilbud som Snåstrup Vestergaard. Det gør sig særligt gældende for borgere med en tidsubestemt foranstaltning, at fremtidsperspektivet er uklart. Ifølge Ringø er det ikke muligt at handle moralsk uden en orientering mod fremtiden, og beboernes handlinger udspringer derfor af de umiddelbare indskydelser (Gimbel 2018; Breumlund & Hansen 2014; Ringø 2014).

Del 2:

Den tidsubestemte foranstaltning – Borgernes oplevelser

Denne del af rapporten er baseret på en kvalitativ interviewundersøgelse af otte domfældte udviklingshæmmede, der alle afsoner en tidsubestemt foranstaltning på et §108-botilbud i socialt regi.

Præsentation af borgere

Borger A er i slutningen af 20'erne. Han har en domstype 3, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i cirka 12 år. Borgeren har i denne periode været anbragt på flere forskellige botilbud, herunder Kofoedsminde, og har boet på sit nuværende botilbud i knapt tre år.

Borger B er i begyndelsen af 20'erne. Han har en domstype 3, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i knapt seks år. Han har boet på sit nuværende botilbud i cirka fem år.

Borger C er i midten af 30'erne. Han har en domstype 3, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i knapt fire år. Borgeren har boet på sit nuværende botilbud i cirka tre år, og har forinden afsonet noget af sin dom i et fængsel.

Borger D er i slutningen af 30'erne. Han har en domstype 2, og har været domsanbragt af to omgange. Han har

derfor været tilknyttet sit nuværende botilbud i 15 år. Han har været anbragt på flere forskellige botilbud, herunder Kofoedsminde.

Borger E er i midten eller slutningen af 20'erne. Han har en domstype 4, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i godt 10 år. Han har boet på sit nuværende botilbud i cirka 9,5 år.

Borger F er i midten eller slutningen af 30'erne. Han har en domstype 4, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i cirka fire år. Han har dog boet på sit nuværende botilbud i cirka 13 år, og boede inden da på et andet botilbud.

Borger G er knapt 20 år. Han har en domstype 2, og har på interviewtidspunktet været domsanbragt i et års tid. Han har boet på sit nuværende botilbud i et par måneder, og var inden da anbragt på Kofoedsminde.

Borger H er i starten af 40'erne. Domsypen er ukendt, men borgeren har på interviewtidspunktet været domsanbragt i cirka 11 år. Hun har boet på sit nuværende botilbud i 9-10 år.

Sammenfatning

Borgerne i denne undersøgelse er i aldersgruppen 20-45 år. Trods samtlige borgere er ikendt en tidsubestemt foranstaltning, har de forskellige domstyper:

- To borgere har en domstype 2.
- Tre borgere har en domstype 3.
- To borgere har en domstype 4.
- Domstypen er ukendt for den otte borger.

Domsanbringelsens varighed er forskellig for de otte borgere. Tre borgere har været domsanbragt i 1-6 år, mens fem borgere har været domsanbragt i 9-15 år. Størstedelen af borgerne har været en del af systemet i mange år forud for denne domsanbringelse, hvilket betyder, at flere har været domsanbragte af flere omgange, ligesom andre har boet på sociale botilbud forud for domsanbringelsen. Det gør sig for størstedelen af borgerne gældende, at de har fået ændret deres domme undervejs af både skærpene og lempende karakter. Flere har yderligere fået forlænget eller ophævet en dom. Størstedelen af borgerne har været anbragt på flere forskellige botilbud i Danmark, herunder Kofoedsminde, ligesom én borger tidligere har afsonet dom i fængselsystemet.

Tidsubestemte foranstaltninger

Domfældte udviklingshæmmede, der er ikendt en tidsubestemt foranstaltning, kender ikke til dommens udløbstid. De kender ikke til udsigterne om et, fem eller ti år, hvilket størstedelen af borgerne oplever som psykisk belastende. De kan ikke planlægge, drømme eller gøre sig tanker om fremtiden:

*“Drømme, det er det, der holder os kørende. Altid. Det er sådan noget, der har holdt mig kørende i al den tid, før jeg kom her. Hvordan mit liv kunne have været og alt sådan nogle ting. Nu kan man ikke rigtig drømme om det... man kan ikke rigtig drømme om, hvordan det kunne have været, fordi nej... det falder til jorden med det samme, når du tænker på det. Du kan ikke rigtig forestille dig, hvordan dit liv ellers ville være. Fordi, du sidder bare her og kigger”
(Borger B).*

Borger B oplever, at det er uoverskueligt at gøre sig tanker om en fremtid uden dom. Han kan ikke love hverken sig selv eller andre noget, for han ved ikke, hvornår dommen ophører. Han ved ikke, hvornår statsadvokaten vurderer, at han ikke længere udgør en risiko for at begå ny kriminalitet.

Tid optræder som en usynlig del af alt i hverdagslivet – årstider, klokketider, gode tider og dårlige tider. Om tiderne opleves som gode eller dårlige måles

gennem personlige oplevelser, og derfor kan en time føles som minutter, når vi har det sjovt, mens timer kan føles som dage, når vi venter på noget. Domfældte udviklingshæmmede venter på en fremtid uden dom. Noget, de ikke ved, hvor længe de skal vente på. Tiden opleves derfor ikke som den usynlige eller uhørlige del af hverdagslivet, som den gør for så mange andre. I stedet fylder tiden, nærmere bestemt den ubestemte tid, allermost:

“Hver evig eneste dag når jeg står op, det er det første, jeg tænker: ‘Hvornår kommer jeg ud?’ Og det er det sidste, jeg tænker på, inden jeg går i seng. Det kan være meget stressende, og nogle dage bliver du eddermame ked af det. Der har været nogle tårer på den konto. Fordi, du ved aldrig, hvornår du kan komme videre” (Borger A).

Det gør sig for størstedelen af borgerne gældende, at foranstaltningens tidsubestemthed er altoverskyggende i deres hverdag. De tænker på dommen, når de står op om morgenen, og det er det sidste, de tænker på, inden de går i seng om aftenen.

Det gør sig kun i enkelte tilfælde gældende, at tidsubestemtheden ikke synes at påvirke borgernes hverdag på botilbuddet. Et eksempel herpå er Borger F. Borgeren var oprindeligt anbragt på botilbuddet uden en dom, men blev for fire år siden domsanbragt. Foranstaltningen

blev skærpet for et par år siden, og ændrede sig fra at have en længstetid på fem år til at være uden længstetid. Borger F har dog siden begyndelsen været ikendt en domstype 4, og rammerne for selve foranstaltningen og anbringelsen er fortsat de samme, som de var forud for skærpelsen og dommen i det hele taget. Dette faktum vurderes at være afgørende, når borgeren ikke oplever, at tidsubestemtheden påvirker hverdagen betydeligt.

Dommens tidsubestemthed synes heller ikke at påvirke Borger E's hverdagsliv i en negativ retning. Sådan har det dog ikke altid været:

“Der kunne gå 25 år hvis det skulle være sådan, ikke. Eller 20, eller 15 eller hvad det nu kunne være. Det er jo ikke til at vide, hvor lang tid sådan en er. Og det var lidt frustrerende... jeg tænkte, puha, bare den ikke kommer til at være så længe” (Borger E).

Borgeren har været domsanbragt i 9-10 år, og oplever nu, at han endelig kan begynde at se lyset for enden af tunnelen. En tunnel, der har været mørkelagt i de første mange år af domsanbringelsen. Borgeren oplevede tidsubestemtheden og den medfølgende uvished som en belastning i begyndelsen af domsanbringelsen. Der var ikke nogen, der vidste noget, udover at dommen kunne vare længe. Borger E er langt mere forventningsfuld i dag, hvor udsigterne

til en fremtid uden dom synes at nærme sig. Han har, modsat flere af de øvrige borgere, anvendt sine tidligere afslag i retten som en slags motivation for at udvikle sig. Dommen blev forlænget med yderligere fem år for knapt fem år siden, hvilket fik ham til at ændre adfærd:

“Jeg tænkte, nu skulle det bare være slut. Altså, så var det bare med at opføre sig ordentligt og ikke lave nogen narrestreger eller noget (...) Det er jo bare at bide i det sure æble, og så er der bare en vej, og det er jo bare frem ad i stedet for” (Borger E).

Borgeren er som den eneste af undersøgelsen borgere beskæftiget uden for botilbuddet, og han bruger sin fritid på at træne og spille fodbold. Han har siden afslaget i retten sørget for at passe sit arbejde og sin træning, da han ved, at det er den rigtige vej at gå at socialisere sig med andre mennesker. Borgerens *gode opførsel*, som han selv udtrykker det, førte til en lempelse forrige år. Han beskriver det som den bedste dag længe og fortæller, at han nu forventer at blive domsfri inden for et års tid.

I litteraturreviewet blev det tydeliggjort, at der i Breumlund og Hansens (2014) undersøgelse sættes spørgsmålstegn ved, hvorvidt borgernes positive forventninger samt motivation for en fremtid uden dom kan fastholdes, hvis

uvisheden blot fortsætter år efter år. Det samme vurderes at gøre sig gældende i Borger E's tilfælde, hvis forventningen om en domsophævelse inden for et års tid ikke indfries. De resterende borgere har ikke formået at bruge afslagene i retten som en motivation for udvikling eller forbedring. Afslagene har for deres vedkommende i stedet haft en demotiverende effekt, og deres positive forventninger og motivation for en fremtid uden dom er ikke eksisterende. Flere af borgerne oplever ikke, at livet giver mening med en dom på ubestemt tid. Vi sidder jo bare her og kigger, som Borger B fortæller under sit interview.

Manglende og modstridende retningslinjer

Domfældte udviklingshæmmede oplever en stor usikkerhed i forbindelse med, hvad en domsændring eller -ophævelse kræver. De ved ikke, hvad de selv kan gøre, eller hvordan de skal forbedre sig for at blive domsfri. Flere af borgerne udtaler, at de skal *opføre sig ordentligt*, men hvad vil det egentligt sige? Og er der garanti for, at en god opførsel fører til en domsændring eller -ophævelse?

I litteraturreviewet fremgik det, at eksisterende undersøgelser argumenterer for, at der ikke findes tydelige retningslinjer for, hvad en domsændring eller -ophævelse kræver. Derfor er det op til de enkelte kommuner og botilbud at navigere i den juridiske gråzone mellem serviceloven og straffeloven, hvilket

betyder, at forskelle i praksis risikerer at påvirke dommens længde (Gimbel 2018, Perlt og Grünberger 2003).

Borgerne famler i blinde i forsøget på at efterleve dommens præmisser, hvilket har ført til, at flere borgere oplever, at de ikke selv har indflydelse på domsforløbet:

“Jeg tror ikke, der er så meget, jeg kan gøre. Altså, jeg ved det... altså generelt, som jeg kan forstå på det, så er der ikke rigtig nogen vej for os, der har behandlingsdomme og anbringelsesdomme og alt det der” (Borger B).

Borger B oplever, at det nærmere handler om held, hvis han en dag bliver domsfri. Borgeren har været domsanbragt i knapt seks år, og har i denne periode været i retten én gang. Ønsket om *løsladelse*, som han selv udtrykker det, blev afvist i både byretten og landsretten, hvilket efterlod ham frustreret og modløs:

“Jeg tænkte, hvad skal jeg gøre mere... altså, hvad skal jeg give for at komme ud. Og når man så finder ud af, der er ikke rigtig nogen beskrivelse på, hvad man skal gøre, så bliver man sådan lidt, hvad fanden er det for noget... Jeg havde kæmpet i to eller tre år, og jeg fik ikke rigtig noget ud af det. Så, jeg stoppede med at gå på arbejde og sådan nogle ting... og bare blive herinde på mit værelse” (Borger B).

Borger B fortæller, at han forud for retssagen kæmpede i flere år for at komme videre med sit liv. Han stoppede blandt andet sit misbrug, deltog i dagsbeskæftigelse og øvrige aktiviteter. Afslaget i retten væltede hans hverdag, og han har ikke formået at rejse sig siden. I stedet er han nu af den overbevisning, at han ikke selv kan gøre en aktiv indsats for at blive domsfri – som han siger, *»der er ikke rigtig nogen beskrivelse på, hvad man skal gøre«, og »der er ikke rigtig nogen vej for os, der har behandlingsdomme og anbringelsesdomme og alt det der«.*

Borger B er ikke et enestående eksempel på, at manglende retningslinjer påvirker borgerne i en negativ retning. Som tidligere beskrevet er den manglende vished omkring borgernes fremtid og betingelser for en domsændring eller -ophævelse en stor udfordring og belastning for størstedelen af borgerne i denne undersøgelse. Flere af borgerne oplever ikke, at betingelserne for deres domme forbedres eller ændres, selvom de overholder de fremsatte betingelser og angivelser:

Borger D: *“Det bliver aldrig bedre og bedre, selvom jeg overholder de ting, de siger. Så bliver den jo aldrig lavet om. Dommen”.*

Interviewer: *“Hvad tror du, der skal til, for at dommen ændrer sig?”*

Borger D: *“Jeg ved det ikke. Jeg har snart prøvet alt”.*

Borgerne er altså usikre på, hvad en domsændring eller –ophævelse egentligt kræver. De oplever, at de overholder de fremsatte betingelser og angivelser, men alligevel fører det ikke til et positivt udfald. Ifølge Borger A kan det ikke længere betale sig at forvente noget i forbindelse med domsforløbet. Han har tidligere erfaret, at forventninger, der ikke blev indfriet, førte til et massivt misbrug:

“Der har jeg virkelig været helt dernede, hvor man tænker, ‘Der er kraftedme langt op’. Og hvor man så tænker, ‘Kommer jeg egentligt op igen?’” (Borger A).

De manglende retningslinjer og gentagende afslag i retten har haft store konsekvenser for borgernes hverdagsliv. De oplever ikke, at der er nogen vej for dem, fordi de har en behandlings- eller anbringelsesdom, og de oplever ikke, at deres indsatser påvirker domsforløbet i en positiv retning. Det har for flere af borgerne betydet, at de isolerer sig, fravælger beskæftigelse og ender i misbrug. En udvikling, der med stor sandsynlighed har en negativ indvirkning på de vurderinger, som personalet foretager sig af borgerne. Vurderinger, der vejer tungt i afgørelsen om at opretholde en dom.

Det er en kæmpe problematik, at borgerne ikke oplever, at de har en indflydelse på, om dommen ændres eller ophæves. Tilfældet for domfældte

udviklingshæmmede, der er ikendt en tidsubestemt foranstaltning, er jo netop, at dommen først ophæves, når de ikke længere udgør en risiko for at begå ny kriminalitet. Dommen ophæves altså ikke, medmindre borgeren har gennemgået en aktiv udvikling eller forbedring. Udviklingen hæmmes af borgernes manglende viden om, hvad en domsændring eller –ophævelse kræver. Flere af borgerne nærmer sig den tilstand, som Barton argumenterede for i 1970’erne. En tilstand, hvor individet mister følelsen af individualitet, og hverken har motivation eller interesse for sig selv eller omverdenen.

Domfældte udviklingshæmmede oplever netop ikke, at der er en mening med tilværelsen, når de er anbragt på ubestemt tid. Kunne man forestille sig, at borgerne ville være mere motiverede for at udvikle sig, hvis de vidste, hvad de skulle arbejde hen i mod – og hvis de vidste, at der en dag ville være en slutdato for foranstaltningen? Noget tyder på, at der mangles en entydig forståelse af, hvad betingelserne for en domsændring eller –ophævelse er blandt statsadvokaten, botilbuddene og borgerne.

En straf?

Det blev tidligere i rapporten beskrevet, at foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede ikke betragtes som en straf rent juridisk. I Greves definition af en straf, fremgår det, at:

“Straf er en retlig reaktion, som indebærer en lidelse af personlig eller økonomisk art, og som tilføjes en person, der bebrejdes en foretagen lovstridig handling, således at indgrebets intensitet afhænger af lovovertrædelsens grovhed” (Greve 2002:13).

Selvom intensiteten af en foranstaltning for domfældte udviklingshæmmede ikke udelukkende afgøres på baggrund af lovovertrædelsens grovhed, er det vanskeligt at finde argumentet for ikke at betragte en foranstaltning som en straf. Borgerne begrænses på ubestemt tid, og foranstaltningerne oprettholdes på baggrund af deres fremtidige forhold. Er det ikke netop at straffe borgerne yderligere?

Størstedelen af borgerne i denne undersøgelse oplever, at en tidsbestemt foranstaltning er en straf. En straf og en lidelse af personlig art, der er langt hårdere end ordinære fængselsdomme. Halvdelen af borgerne oplever selve domsanbringelsen og dens betingelser som en straf. De begrundet det grundlæggende ud fra deres indskrænkede udgangs- eller domsbetingelser, og de finder det uforståeligt og uretfærdigt, at deres udgangs- og domsbetingelser adskiller sig fra medbeboernes:

“Jeg kan ikke forstå, hvorfor andre de kan komme ud at rejse i udlandet og sådan noget, når jeg kæmper en stor kamp for bare at få lidt flere timer i

byen. Så, jeg kan ikke forstå det. Men personalet de siger, jamen det er fordi, vi har forskellige domme” (Borger C).

“Det undrer mig lidt, at der er nogen, der har samme dom som mig, og som må mere end mig. Det giver jo ingen mening” (Borger D).

Borgerne er uforstående over for, at der gælder forskellige betingelser for beboerne på de respektive botilbud. Det gælder både i forhold til medbeboere, der har andre domstyper, men i særdeleshed i forhold til medbeboere uden dom, som domfældte udviklingshæmmede bor side om side med på botilbuddene. Borgere *uden* dom er blot omfattet af serviceloven, mens borgere *med* dom er omfattet af såvel serviceloven som straffeloven, og de forskellige betingelser er til stor frustration for borgerne.

I den forbindelse er det relevant at stille spørgsmålstegn ved, at domfældte udviklingshæmmede er anbragt på botilbud med udviklingshæmmede *uden* dom – og omvendt. Domfældte borgere kan se deres medbeboere komme og gå, som det passer dem, mens størstedelen af de domfældte ikke må bevæge sig uden for botilbuddet uden tilladelse. Kan man i dette tilfælde tale om en dobbelt afstraffelse af domfældte udviklingshæmmede?

Borger B peger under interviewet ud mod sin hoveddør, der giver adgang til en terrasse indrammet af en høj hæk. Han fortæller, at han oplever det som en straf i sig selv, at han kan sidde og kigge ud i friheden. En frihed, han ikke må bevæge sig ud i uden tilladelse:

»Hvis man ikke er stærk nok, så hopper man faktisk lige i fældten med at hoppe herfra. Det gør man" (Borger B).

Flere af borgerne fortæller, at de flere gange har overvejet at stikke af fra botilbuddet. En af borgerne er stukket af gentagende gange, mens flere fortæller, at deres medboere har forsøgt at stikke af fra botilbuddene. Domfældte udviklingshæmmede er ifølge straffelovens princip om straffrihed ikke i stand til at påtage sig ansvaret for egne handlinger. I det perspektiv er det tankevækkende, at borgeren efter domsafsigelsen anbringes i åbne botilbud, uden hegn, aflåste døre eller andre sikkerhedsforanstaltninger, der kan synliggøre for borgeren, at han eller hun ikke må forlade stedet uden tilladelse. De manglende sikkerhedsforanstaltninger tvinger desuden borgeren til at hæmme impulsen til at forlade stedet. En manglende impulsstyring, der typisk har været medvirkende til, at borgeren i det hele taget har fået en dom, idet vedkommende ikke har kunnet kontrollere sig selv. Borgerens forsøg på impulsstyring betyder ofte, at borgeren isolerer sig i egen bolig for at hæmme impulsen til at forlade stedet. En adfærd, der

bekræftes i flere interviews. Det paradoksale i denne strategi er, at statsadvokaten efterfølgende vurderer denne isolation som et fravær af vilje og evne til at indgå i sociale sammenhænge.

Den resterende halvdel af borgerne oplever ikke selve domsanbringelsen som en straf. De oplever, at de i højere grad kan gøre, som de har lyst til. I disse tilfælde vurderes borgernes forskellige domstyper at have betydning, og de to borgere med en domstype 4 oplever en større grad af frihed end de øvrige borgere, fordi de ikke er underlagt udgangsbekendtgørelsen. Selvom borgerne ikke oplever selve domsanbringelsen og hverdagslivet på botilbuddet som en straf, finder langt størstedelen fortsat tidsubestemtheden direkte umenneskelig, urimelig og uretfærdig. Uretfærdig fordi, at de i modsætning til lovovertrædere i det ordinære sanktionssystem ikke kender til dommens udløbstid.

At afsone i et fængsel

Det fremgår i rapportens afsnit om proportionalitetsprincippet, at en foranstaltning for domfældte udviklingshæmmede ikke kan sammenlignes med, hvad den begåede forbrydelse ville have givet af straf i det almindelige sanktionssystem. Der er andre hensyn på spil, når det handler om domfældte udviklingshæmmede, og i deres tilfælde er risikoen for recidiv, det vil sige risikoen for at begå ny kriminalitet, afgørende. Alligevel gør det sig for flere af borgerne gældende, at de sammenligner

deres tidsubestemte foranstaltning med strafudmålingen i det almindelige sanktionssystem:

»Hvis jeg var kommet i et normalt fængsel, så havde jeg fået cirka tre år. Og for god opførsel så havde jeg været ude efter 1 år og 5 måneder eller sådan noget, ikke også. Så det var lidt surrealistisk pludselig at sidde fast i sådan et system som det her» (Borger B).

“Jeg vil hellere sidde i fængsel end at være her. Og det har jeg også sagt til personalet, chefen og alle mulige andre. Fordi, i fængslet der ville jeg få et år og tre måneder, for det jeg har gjort. Nu har jeg været inde i snart fire år. Når man kommer ind at sidde i fængslet... det kommer an på, hvad for en dom, man får, men altså... den dom jeg ville få, der ville... så havde jeg været ude for lang tid siden. Opbygget et nyt liv. Så... det er lidt hårdt at have en dom på ubestemt tid” (Borger C).

Borger C har, som den eneste af borgerne i denne undersøgelse, afsonet noget af sin dom i et fængsel. Han kender derfor til de forskellige afsoningsforhold og fortæller, at han er klar over, at der medfører en større frihed ved at være domsanbragt på et botilbud frem for at være indsat i et fængsel. Alligevel vejer det i hans tilfælde tungere at kende til dommens udløbstid. Han oplever anbringelsen på botilbuddet som det

værst tænkelige udfald af en kriminel handling:

“Der er ikke noget godt at sige om det her sted her. Tværtimod. Altså, det er et forfærdeligt sted det her. Så det er det, jeg har at sige til det. Hvis jeg nogensinde vidste, jeg skulle ende her... er du sindssyg mand. Jamen, jeg havde ikke engang turde at gøre det, som jeg har gjort. Hvis jeg vidste, at jeg nogensinde skulle ende her, så havde det set anderledes ud” (Borger C).

Flere af borgerne oplever, at de straffes hårdere end lovovertrædere i det almindelige sanktionssystem. De ville ønske, at de i stedet kunne afsone deres domme i et fængsel, hvor de ville have mulighed for at udstå deres straf og tælle ned til dommens udløbstid:

“Man sidder bare i et system, hvor du ikke ved, hvornår du er fri ligesom alle andre i et normalt fængsel. De har en dato, et klokkeslæt. Det har vi ikke. Nogen har en tidsbestemt dom, og nogen har en ubestemt dom. Jeg har en ubestemt. Og den uvished, den er meget trykket at arbejde med... Du skal gøre alting snore lige, ellers kommer du ikke nogle steder” (Borger A).

Borger A oplever, at den mindste afvigelse af domsbetingelserne kan få fatale konsekvenser for dommens forløb. Som allerede beskrevet oplever flere af

borgerne dog ikke, at det har en positiv indvirkning, hvis de *opfører sig ordentligt* eller følger domsbetingelserne. Borger B påpeger i den forbindelse det uretfærdige i, at lovovertrædere i det almindelige sanktionssystem kan løslades før tid ved god opførsel:

»De (voldsmænd, red.) bliver sluppet fri efter et halvt år, tror jeg, hvis de opfører sig pænt og alt det der... og her kan vi jo ikke, bare fordi vi opfører os pænt, så sker der jo ikke noget. Der sker ikke noget ved os. Altså, jeg synes, at vi som der måske ikke er ligesom alle andre mennesker, vi bliver straffet mere end vi skulle. Altså, der er nogen af os, der jo faktisk er på en okay vej. Som ikke har lyst til at begå kriminalitet mere« (Borger B).

En kriminalpræventiv indsats?

Domfældte udviklingshæmmede findes som beskrevet uegnede til at påtage sig en straf. De idømmes i stedet foranstaltninger, der har til formål at forebygge nye lovovertrædelser gennem kriminalpræventive indsatser, der er baseret på serviceloven. Det viser sig dog, at langt størstedelen af borgerne i denne undersøgelse har vanskeligt ved at udpege indsatser, der har et kriminalpræventivt formål. Det betyder ikke, at borgerne ikke peger på elementer, der bidrager til en positiv hverdag, og som i enkelte tilfælde kan anses som kriminalpræventive. I de nedenstående underafsnit indsatser, beskæftigelse og netværk berøres disse elementer.

Indsatser

Borger B oplever, at delmålene i hans hverdag fungerer udviklende. Delmålene kan eksempelvis være at rydde op, gøre rent eller aflevere pant, og han beskriver det som små wins for sig selv, når han lykkes i at opfylde dem. Han oplever dog ikke tilegnelsen af disse egenskaber som kriminalpræventivt. Ifølge borger B er det udelukkende ham selv og hans egen indsats, der hjælper ham til ikke at begå ny kriminalitet:

”Jeg vil gerne bevise overfor mig selv, jeg kan klare noget uden at lave ballade. Uden at være aggressiv. Uden at skade andre. Det er kun noget, man lærer sig selv... Der er ikke nogen, der har været inde over, der er ikke nogen mennesker, der har hjulpet mig med at forstå alle de her ting, jeg har... det er kun mig selv. Altså, hvis man ikke er god til at åbne munden, så får man ikke noget hjælp” (Borger B).

Borger B har ADHD og har svært ved at kontrollere sin vrede. Han har dog lært sig selv en række redskaber til at håndtere vreden, og understreger i den forbindelse endnu en gang, at det ikke er noget, han har lært gennem socialpædagogiske eller kriminalpræventive indsatser på botilbuddet. Han fortæller, at han ville ønske at personalet i højere grad talte med beboerne og satte sig ind i deres individuelle udfordringer. Samtaler med personalet samt psykiatrisk- og misbrugsbehandling er netop noget, som borger A oplever som

positivt og kriminalpræventivt. Derudover oplevede han under sit tidligere ophold på Kofoedsminde, at han lærte en række redskaber til at håndtere konflikter. Redskaber, som han fandt meget nyttige, da han aldrig vidste, hvad der ventede på den anden side af værelsesdøren.

Borger A og B er således hver især eksempler på, at kriminalpræventive indsatser kan anses som værende afhængig af individuel behandling og tilrettelæggelse. Borger A oplever at drage nytte af indsatserne, mens Borger B oplever, at han klarer sig selv. Han giver dog udtryk for, at behandling og hjælp, hvis tilbudt, er nyttigt i forhold til rehabilitering.

Beskæftigelse

Hverdagen på de respektive botilbud foregår forskelligt for borgerne i denne undersøgelse. Halvdelen af borgerne er ikke beskæftiget på nuværende tidspunkt, mens tre af borgerne arbejder i dagsbeskæftigelsen på deres respektive botilbud. Arbejdsopgaverne omfatter alt fra udendørsaktiviteter som at slå græs, flække træ eller rive gårdspladsen til indendørs aktiviteter på værkstedet. Det er tydeligt, at borgerne tillægger dét at arbejde i dagsbeskæftigelsen forskellige betydninger.

To af borgerne er positive i forhold til at arbejde i dagsbeskæftigelsen, da det betyder, at de kommer ud fra lejligheden. Helt så positiv er den tredje borger

dog ikke, når han fortæller om beskæftigelsen. Han sammenligner dagsbeskæftigelsen med dét arbejde, han havde forud for domsanbringelsen, og han betragter derfor ikke arbejdet i dagsbeskæftigelsen som et rigtigt arbejde:

»Jamen, det er jo ikke rigtigt noget arbejde. Altså, jeg har jo arbejdet før. Det er jo bare at vande blomster, planter eller sådan noget. Ellers sidder man bare og drikker kaffe, så det er jo ikke rigtigt noget arbejde. Men de kalder det for et arbejde« (Borger C).

Borger D er, som den eneste af de otte borgere, beskæftiget uden for sit botilbud. Derudover træner og spiller han fodbold et par gange om ugen og er et tydeligt eksempel på en borger, der oplever sin hverdag som meningsfuld. Han tager tidligt afsted for at komme på arbejde, og er først hjemme igen sent om eftermiddagen, og han opholder sig derfor stort set ikke på botilbuddet i sine vågne timer. Det har bevirket, at han ikke længere tænker over, at han har en dom:

”Jeg føler ikke rigtigt, jeg har nogen dom længere. Fordi, jeg bare kan gøre som jeg vil nu jo. Så jeg føler faktisk det bare er almindeligt arbejde nu og så aktivitet ved siden af” (Borger D).

Borgeren oplever, at hverdagen udfyldes af meningsfulde aktiviteter som arbejde og træning, og han har derfor ikke

længere et behov for at lave ballade. Beskæftigelsen har på denne måde en kriminalpræventiv effekt, og han oplever selv at være kommet længere væk fra kriminaliteten.

Det gør sig for flere af de øvrige borgere gældende, at de netop mangler meningsfuldt indhold i deres hverdag. To borgere oplever som beskrevet dagsbeskæftigelsen som positiv, men det gør sig for de resterende gældende, at dagsbeskæftigelsen ikke bidrager med noget meningsfuldt. Flere borgere har derfor fravalgt beskæftigelse, men en væsentlig pointe i forhold til det er, at det ikke nødvendigvis er ensbetydende med, at de ikke ønsker at være beskæftiget. De ønsker at være beskæftiget inden for et område, der giver mening for dem. Et område, hvor de har en funktion, og hvor de er vigtige for nogen. Et eksempel herpå er borger A, der stoppede i dagsbeskæftigelsen efter et års tid, da han kun havde mulighed for at slå græs. Denne daglige opgave blev for kedelig og triviel, og han er derfor på udgik efter beskæftigelse uden for botilbudet. Noget, som han finder vanskeligt som domfældt:

“Fordi, der slår din fortid dig i hovedet, inden du er startet med at finde noget. Der skal være klare linjer omkring hvordan og hvorledes tingene skal foregå. Så skal man til at søge ved statsadvokaten, og statsadvokaten skal give lov til det, og... det stresser mig” (Borger A).

Borgernes manglende indhold i hverdagen påvirker dem i en negativ retning, og flere borgere isolerer sig i egne lejligheder. Rapportens historiske perspektiv beskriver, at udviklingshæmmede borgere har fået langt mere selvbestemmelse i nyere tid, men der kan sættes spørgsmålstegn ved, om de egentligt inddrages tilstrækkeligt i, hvad de oplever som meningsfuldt i deres hverdag. Et andet opmærksomhedspunkt i forhold til borgernes manglende beskæftigelse er, at borgerne ikke er opmærksomme på, at det kan have en positiv indvirkning på deres domsforløb at indgå i aktiviteter, beskæftigelse og dermed at socialisere sig med andre mennesker. Borgernes oplevelse er, at deres indsatser alligevel ikke har en positiv indvirkning på domsforløbet, så hvorfor fortsætte i dagsbeskæftigelsen, hvis det ikke bidrager med noget meningsfuldt for dem? Eksempelvis vælger borger B i stedet at isolere sig i egen lejlighed, hvor han bruger størstedelen af døgnets timer på at spille computer. Noget, han oplever som meningsfuldt, men som ikke nødvendigvis anses som positivt i vurderingerne af hans udvikling eller risiko for recidiv.

Netværk

Størstedelen af borgerne oplever, at deres hverdag forbedres gennem kontakt med personalet, venner eller familie. Borger G udtaler blandt andet, at kontakten til familien forbedrer hans hverdag, og at det hjælper ham til at holde sig fra kriminalitet. Det er derfor af stor betydning for ham, at han ikke længere

er anbragt på Kofoedsminde, men i stedet er anbragt på et botilbud tættere på familien.

Halvdelen af borgerne benytter deres udgang til at besøge venner og familie, og de oplever det som positivt at komme væk fra botilbuddet, hvor hverdagen kan opleves både klaustrofobisk og trivielt. Borger B oplever dog ikke, at han har mulighed for at mødes med nogen i det tidsrum, han har udgang. Det kræver, at han fortæller andre om sin situation, hvilket han ikke har gode erfaringer med fra tidligere:

Borger: »Man kan ikke rigtig mødes med nogen, synes jeg ikke. Fordi, så skal man til at forklare, 'Nå, nu skal jeg hjem her lige om... jeg skal være hjemme om en halv time', og sådan nogle ting. Og så skal jeg, hvad kan man sige, så det der med, man skal forklare et andet menneske omkring sådan noget, det er svært. Generelt er det bare svært at forklare andre mennesker, hvordan det hænger sammen sådan noget her, synes jeg.«

Interviewer: *»Hvad er det, der er svært ved at skulle forklare det?«*

Borger: "Jeg oplever, når jeg så har forklaret, hvorfor jeg sidder sådan et sted som det her og alt sådan nogle ting... Jeg oplever, at folk de siger, at det er lige som et hotel at være sådan et sted som det her. Men det er det ikke. Der er jo

mange ting i det, altså... mere end man går rundt og tror".

Når borgeren fortæller andre om sin situation, oplever han altså uoverensstemmelser mellem hvad andre tænker, og hvordan han selv oplever sin hverdag. Han føler sig med andre ord ikke forstået. Borger B tillægger i stedet *gaming* en stor betydning. Han fortæller, at han opholder sig i sin lejlighed i størstedelen af døgnets timer, hvor han spiller og interagerer med sine amerikanske venner online. Gaming, og det at interagere med andre online, bidrager til, at han får det bedre. Han fortæller, at han føler, at han er vigtig for nogen:

»Det er vigtigt for mig, at jeg har nogen venner, som ikke tager stoffer, der ikke er voldelige, og der... der accepterer mig. Altså, at de kan respektere mig, som jeg er« (Borger B).

Borgeren fortæller, at han tidligere har slettet sin Facebook-profil for at starte på en frisk. Han er bange for, at hans tidligere bekendtskaber kan lokke ham ud i kriminalitet igen, og det er derfor vigtigt for ham at have venner, der hverken er voldelige eller tager stoffer. Borger B føler netop, at gaming bidrager med nye, sunde relationer, der medvirker til, at han kan starte på en frisk. Som tidligere beskrevet betyder det dog, at borgeren isolerer sig i egen lejlighed for at game, og det anses ikke nødvendig-

vis som positivt i vurderingerne af hans udvikling eller risiko for recidiv.

Problematikken ved de kriminalpræventive indsatser

En række borgere fortæller om indsatser i deres hverdag, der bidrager til, at de får det bedre. Disse indsatser omfatter både behandling, beskæftigelse og netværk. Langt størstedelen af borgerne har dog vanskeligt ved at udpege indsatser, der har et kriminalpræventivt formål. Det er netop problematisk, når domfældte udviklingshæmmede idømmes foranstaltninger, der har til formål at forebygge nye lovovertrædelser.

Der kan være flere årsager til, at størstedelen af borgerne ikke kan udpege kriminalpræventive indsatser i deres hverdag. En af årsagerne kan være, at borgerne ikke er bevidste om indsatsernes formål. Det vil sige, at de ikke er bevidste om, at en given indsats har til formål at støtte dem i en hverdag uden kriminalitet. En anden årsag kan være, at borgerne i højere grad modtager socialpædagogiske frem for kriminalpræventive indsatser i deres hverdag. I litteraturreviewet blev det tydeliggjort, at Rømer argumenterer for, at tilrettelæggelsen og udøvelsen af en kriminalpræventiv indsats for udviklingshæmmede borgere med dom samt tilrettelæggelsen og udøvelsen af en socialpædagogisk indsats for udviklingshæmmede borgere uden dom ikke adskiller sig meget fra hinanden. Pædagogerne mangler ifølge Rømer specifikke krimi-

nalpræventive redskaber til at kunne skabe positive forandringer i beboernes kriminelle løbebaner. De manglende eller modstridende retningslinjer, som tidligere undersøgelser argumenterer for, medfører tilsyneladende, at medarbejderne ikke ved, hvad der skal til for at imødekomme kravet om kriminalpræventive indsatser i hverdagen for domfældte udviklingshæmmede. Det risikerer at medføre et manglende fokus på borgernes domme blandt såvel medarbejdere som borgere, og en af borgerne i denne undersøgelse udtrykker endda, at han ikke har behov for kriminalpræventive indsatser i sin hverdag for at blive domsfri. Det handler for ham blot om at få tiden til at gå:

»Altså, det er... det er bare med at få tiden ud, altså. Se nogle dvd-film, se noget fjernsyn og så drikke noget kaffe og det ene og det andet. Altså, det er jo bare med at få tiden ud og håbe på, at dem der sidder deroppe [peger mod himlen], de høje herrer og de høje damer der, at de snart tager sig sammen og finder ud af, at [navn], han er snart parat til at komme ud. Det er det eneste, jeg venter på».

Borgeren fortæller, at han har været klar til at blive domsfri i lang tid, da han har taget sin straf. Han giver i denne forbindelse udtryk for, at han modsat flere af sine medbeboere har styr på de daglige og huslige pligter, og at han ikke oplever at have behov for behandling eller udvikling. Han er generelt

frustreret over at være domsanbragt på et botilbud for udviklingshæmmede og tager flere gange under interviewet afstand fra at være udviklingshæmmet. Det er paradoksalt, at borgeren lægger vægt på, at dét at være i stand til at udføre daglige og huslige pligter er ensbetydende med, at han er parat til at blive domsfri. Det understreger pointen i, at der i højere grad anlægges et fokus på de socialpædagogiske indsatser frem for de kriminalpræventive under en domsanbringelse. En anbringelse, der rent strafferetligt har til formål at forebygge nye lovovertrædelser, og hvis varighed i sidste ende afgøres af borge-

rens risiko for recidiv. Det er samtidigt interessant, at borgeren under interviewet italesætter foranstaltningen som en straf, hvor det blot handler om at få tiden til at gå. Han ser ikke anbringelsen som en mulighed for at udvikle sig, men venter i stedet på, at tiden skal gøre arbejdet for ham. Problematikken med tidsbestemte foranstaltninger er netop, at der ikke findes en slutdato for anbringelsen. Slutdatoen afhænger af borgerens udvikling mod en hverdag uden kriminalitet, og hvis han ikke viser vilje for sådan en fremtid, vil anbringelsen blot fortsætte år efter år.

Diskussion

Både i undersøgelsens første afsnit, som fokuserede på sanktioneringen af domfældte udviklingshæmmede i et historisk og nutidigt perspektiv, og i undersøgelsens andet afsnit, som giver ordet til de domfældte udviklingshæmmede i en række kvalitative interviews, tegner sig et billede af en række problematikker ved de tidsubestemte foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede. Problematikker, der er relevante at kaste et kritisk blik på i et særskilt diskussionsafsnit. Der vil i diskussionsafsnittet blive trukket tråde mellem undersøgelsens to afsnit, ligesom der sættes spørgsmålstegn ved den nuværende sanktionering af domfældte udviklingshæmmede.

Den danske straffelov bygger på et grundlæggende princip om, at borgere med udviklingshæmning er uegnede til straf jf. straffelovens §16. Det skønnes, at udviklingshæmmede ikke kan erkende egne handlinger som følge af en forsinket eller mangelfuld udvikling af evner og færdigheder, og derfor ikke har gavn af en traditionel afsoning i kriminalforsorgens regi. I stedet idømmes de som udgangspunkt en foranstaltning efter straffelovens §68. Foranstaltningerne inddeles i fem typer, og de kan udmønte sig ved at bo i egen bolig under kommunalt tilsyn, at blive anbragt på et socialt botilbud for udviklingshæmmede, at blive anbragt på den sikrede

afdeling for udviklingshæmmede på Kofoedsminde eller en kombination af de nævnte. Det gælder for samtlige foranstaltninger, at de har til formål at forebygge ny kriminalitet gennem støtte, behandling og kriminalpræventive indsatser, der er baseret på serviceloven. Yderligere gælder det for samtlige foranstaltninger, at de rent juridisk ikke betragtes som en straf. Ifølge Professor, Vagn Greve er straf:

»En retlig reaktion, som indebærer en lidelse af personlig eller økonomisk art, og som tilføjes en person, der bebrejdes en foretagen lovstridig handling, således at indgrebets intensitet afhænger af lovovertrædelsens grovhed» (Greve 2002:13).

I forhold til domfældte udviklingshæmmede foretages der en individuel vurdering af den sigtede og dennes forhold – blandt andet den domfældtes baggrund, netværk, generelle adfærd og risiko for at begå ny kriminalitet (recidiv). Foranstaltningen er derfor ikke fastlagt ud fra den begåede forbrydelse, hvilket betyder, at *intensiteten* ikke alene afhænger af lovovertrædelsens grovhed, som Greve bruger som argument i definitionen af straf. Alligevel kan der sættes spørgsmålstegn ved, hvorfor foranstaltninger ikke betragtes som en straf rent juridisk. Størstedelen af

borgerne i denne undersøgelse oplever den tidsubestemte foranstaltning som en straf, en lidelse af personlig art. De er underlagt udgangsbekendtgørelsen, og de kan ikke færdes uden for botilbuddet uden tilladelse. Derudover begrænses borgerne, når det kommer til valg af bopæl og beskæftigelse. Hvis det ikke er en straf, hvad er det så? Yderligere er borgernes risiko for at begå ny kriminalitet (recidiv) afgørende i fastsættelsen og opretholdelsen af en dom. Er det ikke netop at straffe borgerne yderligere, at de også dømmes på fremtiden?

Bækgårdsudvalget udtalte sig i betænkning nr. 955/1982, at en regel om tidsmaksimering indebærer den risiko, at foranstaltningen får et strafmæssigt præg. Det tyder dog på, at den manglende tidsmaksimering netop indebærer, at foranstaltningen opleves som en straf. Borgerne i denne undersøgelse lægger i høj grad vægt på vigtigheden i at have noget at forholde sig til. De mærker på egen krop, hvad konsekvenserne er af ikke at have en konkret slutdato at forholde sig til eller tælle ned til. Derudover fylder det meget i borgernes bevidsthed hvad de kunne være blevet mødt af i det almindelige strafferetssystem. Det fylder, hvad deres kriminalitet ville have udmøntet af straf, selvom det som følge af et anderledes proportionalitetsprincip ikke kan overføres direkte.

Borgerne i denne undersøgelse oplever, at en tidsubestemt foranstaltning er psykisk belastende. Tidsubestemtheden

og den medfølgende usikkerhed er et altoverskyggende element, der i flere tilfælde er med til at forværre borgerne tilstande. Flere af borgerne nærmer sig det syndrom, som Barton kaldte for en institutionsneurose. Borgerne har mistet motivationen og interessen for sig selv og omverdenen, fordi de er anbragt på ubestemt tid. De har svært ved at finde en mening med tilværelsen, og ved ikke, hvad de selv kan gøre, eller hvordan de skal forbedre sig for at blive domsfri. En foranstaltning stiller krav til, at borgerne udvikler og forbedrer sig, men tidsubestemtheden bevirker netop, at borgerne demotiveres i at udvikle sig, hvilket i sidste ende risikerer at forlænge foranstaltningen. Tidsubestemtheden er på denne måde med til at forhindre selve formålet med en foranstaltning.

Udviklingshæmmede borgere, kriminelle som ikke kriminelle, har siden anstaltsbyggeriet i 1600-tallet levet under samme tag. I 1800-tallet argumenterede overlæge Christian Keller for nødvendigheden i at oprette forskellige former for anstalter: en sikret afdeling for kriminelle og en åben afdeling for ikke-kriminelle. I dag eksisterer der blot én institution i Danmark med sikrede afdelinger. Denne institution hedder Kofoedsminde, og er isoleret beliggende i Rødbyhavn på Lolland. Domfældte udviklingshæmmede med en domstype 1 – og i nogle tilfælde domstype 2 – visiteres til Kofoedsminde, mens de resterende domfældte udviklingshæmmede med en anbringelsesdom som udgangs-

punkt visiteres til sociale botilbud for udviklingshæmmede. Det betyder, at domfældte udviklingshæmmede med en tidsubestemt foranstaltning fortsat anbringes blandt ikke-domfældte udviklingshæmmede. Denne anbringelsesform er interessant at diskutere af flere årsager.

1: Det blev ved lovændringen i 2000 vedtaget, at en foranstaltning for domfældte udviklingshæmmede som udgangspunkt skal tidsbegrænses jf. straffelovens §68a, stk. 1. Der fastsættes dog ingen længstetid i de sager, hvor der er begået personfarlig kriminalitet, og disse foranstaltninger kategoriseres som tidsubestemte. Personfarlig kriminalitet defineres som *drab, røveri, frihedsberøvelse, alvorlig voldsforbrydelse, trusler af den i straffelovens § 266¹³ nævnte art, brandstiftelse, voldtægt eller anden alvorlig sædelighedsforbrydelse eller i forsøg på en af de nævnte forbrydelser*. Definitionen af personfarlig kriminalitet indikerer, at udviklingshæmmede borgere, der idømmes en tidsubestemt foranstaltning, er farlige. Hvis borgerne er farlige, er det så hensigtsmæssigt at anbringe dem blandt udviklingshæmmede borgere, der ikke er kriminelle, men som har behov for støtte i deres hverdag som følge af en forsinket eller mangelfuld udvikling af evner og funktionsniveau? Ville vi se anderledes på det, hvis normalt bega-

vede samfundsborgere skulle leve side om side med kriminelle?

Det påpeges af flere af borgerne i denne undersøgelse, at de er frustrerede over at være anbragt på et socialt botilbud for udviklingshæmmede, blandt andet fordi deres udgangs- og domsbetingelser adskiller sig fra medbeboernes. Bækgårdsudvalget udtalte sig i betænkning nr. 955/1982, at de ikke fandt det hensigtsmæssigt, at der i praksis sker en sammenblanding af behandlingsmæssige og strafmæssige synspunkter, idet domfældte udviklingshæmmede anbringes på botilbud med ikke-domfældte udviklingshæmmede. De argumenterer altså for, at det bør markeres så lidt som muligt i praksis, at visse personer forvares og behandles som kriminelle. Problemet er dog, at der i praksis foregår en forskelsbehandling af domfældte og ikke-domfældte, fordi domfældte udviklingshæmmede blandt andet er underlagt udgangsbekendtgørelsen. Borgerne i denne undersøgelse påpeger denne forskelsbehandling, og de oplever, at den i højere grad medvirker til, at de føler sig straffet. Derfor kan der atter stilles spørgsmålstegn ved, hvad tanken egentligt er bag at blande domfældte og ikke-domfældte udviklingshæmmede?

Samtidigt kan de forskellige målgrupper påvirke pædagogernes arbejde i

13 Straffelovens §266: Den, som på en måde, der er egnet til hos nogen at fremkalde alvorlig frygt for eget eller andres liv, helbred eller velfærd, truer med at foretage en strafbar handling, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år

praksis. Hvordan skal man forholde sig til sin funktion som pædagog, når man både har at gøre med borgere, der er omfattet af serviceloven, og borgere, der er omfattet af såvel serviceloven som straffeloven? Risikerer man at miste opmærksomheden på de kriminalpræventive indsatser, som domfældte udviklingshæmmede rent juridisk er forpligtet til at modtage? Og risikerer man, at ikke-domfældte indskrænkes og begrænses i videre omfang end nødvendigt, fordi de bor side om side med domfældte?

2: Domfældte udviklingshæmmede, der er idømt en tidsbestemt foranstaltning, betragtes som farlige. Det må formodes, når begrundelsen for ikke at fastsætte en længstetid er, at vedkommende har begået en personfarlig kriminel handling. Det betyder altså, at borgeren betragtes som farlig, når vedkommende skal idømmes en foranstaltning. Når borgeren skal anbringes, betragtes vedkommende pludselig ikke længere som farlig. Eller? Domfældte udviklingshæmmede anbringes jo på åbne botilbud blandt ikke-domfældte udviklingshæmmede, hvor de jf. straffeloven ikke må stikke af fra, men hvor de i princippet har mulighed for at gøre det. En såkaldt rømning. På denne måde stiller anbringelsesformen høje krav til borgernes impulsstyring. En impulsstyring, som borgerne ofte ikke besidder, og som ofte har ført til deres kriminelle handlinger i første omgang. Vi stiller ikke tilsvarende høje krav til indsatte i et fængsel, og hele konstruktionen af sy-

stemet for domfældte udviklingshæmmede må siges at være paradoksal.

Borgerne ikendes en foranstaltning – og ikke en almindelig fængselsstraf – fordi de som følge af deres forsinkede eller mangelfulde udvikling af evner og færdigheder ikke er i stand til at impulsstyre eller selvregulere. Afsoningsforholdene fordrer dog, at borgerne er enormt gode til at regulere og kontrollere sig selv, så hvordan skal de nogensinde kunne have succes med det? Der kan på denne måde argumenteres for en dobbelt afstraffelse af udviklingshæmmede borgere.

Vi kategoriserer fortsat udviklingshæmmede borgere som en særlig gruppe af kriminelle, og begrundet foranstaltningen i deres svage begavelse eller funktionsnedsættelse. Der kan sættes spørgsmålstejn ved det etiske i at anvende borgernes funktionsnedsættelser som grundlag for at idømme dem længere domme end ikke-udviklingshæmmede kriminelle. Domme, som de har svært ved at komme af med, fordi der sættes nogle rammer op, som er svære at leve op til. Handler det om, at der fortsat er en forestilling i samfundet om, at udviklingshæmmede borgere skal ekskluderes fra det øvrige samfund? At de skal gemmes væk på institutioner, hvor de ikke er til gene for den øvrige befolkning? Dette var forestillingen under anstaltsbyggeriet og den såkaldte opbevaring af udviklingshæmmede borgere i 1700-, 1800- og

1900-tallet. Forestillingen om normalisering, ligestilling og menneskerettigheder kom på banen i anden halvdel af 1900-tallet, da man ønskede at italesætte og behandle udviklingshæmmede borgere anderledes end tidligere. Noget tyder dog på, at denne forestilling endnu ikke er brudt igennem for domfældte udviklingshæmmede i det nye årtusinde. Har vi glemt, at domfældte udviklingshæmmede også er samfundsborgere?

Det er væsentligt at pointere, at rapporten ikke argumenterer for, at domfældte udviklingshæmmede skal anbringes i et fængsel blandt »almindelige« kriminelle. Det anerkendes, at langt størstedelen af udviklingshæmmede med dom har behov for en anden form for støtte og behandling, end der tilbydes i Kriminalforsorgens regi. Problematikken blandt domfældte udviklingshæmmede omhandler i stedet selve udmålingen af foranstaltningen og begrebet om tid. Det er problematisk, at udviklingshæmmede borgere idømmes længere og tidsubestemte foranstaltninger end kriminelle i det almindelige strafferetssystem.

Selvom den udviklingshæmmede skal have begået personfarlig kriminalitet for at modtage en tidsubestemt foranstaltning, ses der i Gimbels undersøgelse (2018) indikationer på, at langt størstedelen af borgerne er ikendt en foranstaltningsdom for vold, trusler om vold eller forsøg herpå. Trods lov-

ændringen i 2000 viser opgørelser, at omkring 40 procent af foranstaltninger for udviklingshæmmede borgere er tidsubestemte (Justitsministeriet 2013-2017). Det er en stor andel, og opfattelsen er, at vendingen »i forsøg på en af de nævnte forbrydelser« tolkes bredt blandt domstolene. Det bevirker, at flere udviklingshæmmede borgere får en tidsubestemt foranstaltning for et forsøg på en personfarlig kriminel handling.

Pointen i denne rapport er ikke, at udviklingshæmmede borgere ikke skal straffes. Borgere, der har en dom, har begået en kriminel handling, og uanset dets alvorlighed er det naturligvis forkert. Pointen består i selve forskelsbehandlingen af udviklingshæmmede og ikke-udviklingshæmmede kriminelle. Hvorfor skal udviklingshæmmede borgere straffes hårdere end »almindelige« kriminelle? Vold, trusler om vold, som udviklingshæmmede i øvrigt oftest begår mod mennesker, de allerede kender, straffes ikke med en tidsubestemt dom i det almindelige strafferetssystem.

Domfældte udviklingshæmmede er en glemt borgergruppe på flere områder.

1: Tidligere i rapporten blev det beskrevet, at der i 1960'erne og 70'erne opstod en kritik mod tidsubestemte særforanstaltninger (se side 18-19). Foranstaltningerne blev anset for at være både uretfærdige, uhensigtsmæssige og ineffektive, og strafferetssystemet blev

kritiseret for at bryde med retssikkerhedsprincipperne. Derfor blev menneskerettigheder og retsprincipper for de mennesker, der florerede i strafferets-systemet, et opmærksomhedspunkt. Der blev blandt andet indført et kriterium om større proportionalitet mellem forbrydelse og straf i straffeloven af 1973, og man afskaffede store dele af de tidsubestemte særforanstaltninger. Afskaffelsen gjaldt dog ikke de tidsubestemte foranstaltninger, der omfattede udviklingshæmmede borgere. Foranstaltninger for udviklingshæmmede borgere var som udgangspunkt altid tidsubestemte indtil lovændringen i 2000. Der kan sættes spørgsmålstegn ved, hvorfor menneskerettigheder og retsprincipper for udviklingshæmmede borgere ikke blev et tilsvarende opmærksomhedspunkt i 1970'erne?

Fastsættelsen og opretholdelsen af foranstaltninger for domfældte udviklingshæmmede tager fortsat udgangspunkt i nødvendigheden i at afværge fremtidig fare. Et grundlag, der dannede ramme om straffeloven af 1930, men som blev kritiseret massivt i 1960'erne og 70'erne og førte til ændringerne i straffeloven af 1973. Hvorfor ændrede det sig ikke for udviklingshæmmede borgere?

2: Domfældte udviklingshæmmede er et underbelyst felt inden for dansk forskning. Der findes ikke meget information, statistik, data eller forskning om målgruppen, hvilket kan efterlade en undren. Hvorfor har denne målgruppe

ikke fået opmærksomhed? Der er netop opstået en ny opmærksomhed på lange behandlingsdomme for psykisk syge borgere hos både politikere og Institut for Menneskerettigheder. Instituttet mener blandt andet, at der er behov for en reform af retspsykiatrien, da antallet af dømte stiger, og borgernes retssikkerhed er under pres:

”Der er noget grundlæggende forkert i, at mennesker som er vurderet uegnet til straf på grund af deres psykiske lidelse ofte får væsentligt længere domme end mennesker, der idømmes en ordinær straf«(menneskeret.dk).

Instituttet udtaler yderligere i en artikel af DR, at straffeloven bør ændres, så psykisk syge ikke straffes hårdere end andre kriminelle. De mener, at borgerne mister deres rettigheder og personlige frihed, når de idømmes tidsubestemte domme (dr.dk (a)). Retsordførerne fra blandt andet Enhedslisten og Radikale Venstre støtter op om, at det er stærkt bekymrende og skræmmende, at psykisk syge får længere domme end mennesker uden psykiske lidelser (dr.dk (b)). Udviklingshæmmede borgere straffes også hårdere end andre kriminelle, og som denne undersøgelse viser, oplever borgerne også at miste deres rettigheder og personlige frihed. Bør udviklingshæmmede borgere ikke få tilsvarende opmærksomhed fra Instituttet og politikerne? Og bør retspraksissen for udviklingshæmmede borgere ikke også revurderes?

Vi har set nærmere på Justitsministeriets opgørelse over nye foranstaltninger blandt udviklingshæmmede borgere (mentalt retarderede) og psykisk syge, og det fremgår her, at dommene er uden tidsbegrænsning i 40 procent af tilfældene hos begge borgergrupper. Det betyder, at problematikken om de mange tidsubestemte foranstaltninger optræder i lige så høj grad for udviklingshæmmede borgere som for psykisk syge.

Men når vi ser nærmere på de to borgergruppers kriminelle handlinger i en 5-årig periode (2013-2017), fremgår det blandt andet, at der er begået 35 drab og 40 drabsforsøg af psykisk syge, mens der »kun« er begået 1 drab af en udviklingshæmmed borger i perioden (Justitsministeriets Forskningskontor 2013-2017). Der er altså begået betydeligt flere drab af psykisk syge, og alligevel idømmes en lige så stor andel udviklingshæmmede borgere tidsubestemte foranstaltninger. Hvad ligger til grund for denne fordeling? Er det fordi, vi anser udviklingshæmmede borgere for at være farligere end psykisk syge? Eller er det fordi, vi har glemt dem?

Litteraturliste

- Balvig, Flemming (2003): *Da lov og orden kom til Danmark*. Social kritik: Tidsskrift for social analyse & debat. Årg. 15, nr. 85.
- Borch, Christian (2006): *Kriminalitet og kriminelle - brudstykker af en genealogi*. Dansk Sociologi.
- Breumlund, Anne og Inger Bruun Hansen (2014): *Domsanbragte udviklingshæmmede. Hvorfra - Hvorhen? II. Beboerperspektiver på forandringer*. Aalborg Universitet.
- Creek, Jennifer (2009): *Psykiatrisk Ergoterapi - teori, metode, praksis*. 1. udgave, 3. oplag. Munksgaard Danmark.
- Danske Regioner (2010): *Et godt liv uden kriminalitet. anbefalinger til en bedre indsats for domfældte udviklingshæmmede personer*. Danske Regioner.
- Dullum, Jane (2009): *Fængslene og de psykiatriske institutionene: Like eller forskellige? Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*.
- Engbo, Hans Jørgen og Berit Johnsen (2015): *Forvaring i Norge, Danmark og Grønland - noen likheter og ulikheter*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab.
- Engbo, Hans Jørgen og Peter Scharff Smith (2012): »Hvad vil samfundet med fængslerne? Hensyn, formål og principper i et idehistorisk perspektiv« kap. 3 i i (red.) *Fængsler og menneskerettigheder*. Jurist- og økonomiforbundets forlag.
- Eplov, Lars og Lene Falgaard Eplov (2010): »Psykiatriens historie« i Nyboe, Lene og Berit Hvalsøe (2010): *Lærebog i psykiatri. For ergoterapeuter og fysioterapeuter*. 1. udgave, 2. oplag. Munksgaard Danmark.
- Gimbel, Anders (2018): *Domfældte udviklingshæmmede - Data og fortællinger*. SUA - Specialområde Udviklingshæmning og ADHD. Region Midtjylland.
- Greve, Vagn (2002): *Straffene*. 2. udgave, 1. oplag. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Greve, Vagn (2004): *Fra indgrebsret til strafferet? Udviklingen af de strafferetlige sanktioner i Danmark*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab.
- Grünberger, Pernille og Birger Perlt (2003): *Lovovertrædere med udviklingshæmning. En undersøgelse af, hvordan det sociale system reagerer over for udviklingshæmmede lovovertrædere med dom*. Socialt

Udviklingscenter (SUS) - Social ministeriet.

- Holst, Søren (2019): *Mellem topstyring og improvisation. Standardiserede metoder til voldsforebyggelse og konflikthåndtering i den socialpædagogiske indsats med domfældte udviklingshæmmede*. Ph.D-afhandling. Aalborg Universitet.
- Jacobsen, Michael Hviid og Sune Qvotrup Jensen (2012): »Kvalitative udfordringer. Kvalitativ metoder under forandring« (red.) i Jacobsen, Michael Hviid og Sune Qvotrup Jensen, *Kvalitative udfordringer*. 1. udgave, 1. oplag. København: Hans Reitzels Forlag.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2018): *Nye foranstaltningsdomme i 2017*.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2017): *Nye foranstaltningsdomme i 2016*.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2016): *Nye foranstaltningsdomme i 2015*.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2015): *Nye foranstaltningsdomme i 2014*.
- Justitsministeriets Forskningskontor (2014): *Nye foranstaltningsdomme i 2013*.
- Kirkebæk, Birgit (1997): *Defekt & Deporteret. Livø-anstalten 1911-1961*. Forlaget SOCPOL. Gylling: Narayana Press.
- Kirkebæk, Birgit (2004): *Da de åndssvage blev farlige*. 1. udgave, 2. oplag. Forlaget SOCPOL. Gylling: Narayana Press.
- Kirkebæk, Birgit (2001): *Normaliseringsens periode. Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970*. 1. oplag. Forlaget SOCPOL. Gylling: Narayana Press.
- Kragh, Jesper Vaczy, Stine Grønbæk Jensen og Jacob Knage Rasmussen (2015): *På kanten af velfærdssamfundet. Anbragte og indlagte i dansk socialforsorg 1933-1980*. Syddansk Universitetsforlag og Svendborg Museum. Specialtrykkeriet Viborg A/S.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2009): *Interview - Introduktion til et håndværk*. 2. udgave, 4. oplag. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mørch, Susanne Idun (2009): *Individ, institution og samfund. Pædagogiske perspektiver*. 1. udgave, 3. oplag. ACADEMICA.
- Ringø, Pia (2014): *Domsanbragte udviklingshæmmede. Hvorfra - hvorhen? I. Den socialpædagogiske*

- indsats på et botilbud for voksne udviklingshæmmede med dom.* Aalborg Universitet.
- Rønn, Edith Mandrup (1996): *De fattige i ånden. Essays om kultur, normalitet og ufornuft. En etnologisk undersøgelse af praksis inden for danske åndssvagevæsen og -forsorg ca. 1840-1990.* Museum Tusulanums Forlag. København Universitet. Gylling: Narayana Press.
 - Rømer, Mette (2015): *Domfældte voksne med udviklingshæmning. Den socialpædagogiske indsats på et botilbud.* Aalborg Universitetsforlag.
 - Rømer, Mette (2016): *Dømt til socialpædagogik. Et studie af dilemmaer i den socialpædagogiske indsats på et botilbud for domfældte voksne med udviklingshæmning.* Ph.D. Afhandling. Aalborg Universitet.
 - Schmidt, Peter Schaff (2009): *Frihedsstraf og indespærring. Hensyn, formål og principper i et idéhistorisk perspektiv.* Fængslets idéhistorie. Slagmark - Tidsskrift for idéhistorie, (55), 89-120.
 - Socialstyrelsen (2018): *Håndbog for domfældte borgere med udviklingshæmning. Lovregler og kriminalpræventive sociale indsatser.* Viden til gavn, Socialstyrelsen.
 - Sørensen, David W. M., Britta Kyvsgaard og Anne-Julie Boesen Pedersen (2010): *Evaluering af tidsbegrænsning af foranstaltninger.* Justitsministeriets Forskningskontor.
 - Vestergaard, Jørn (1998): »Foranstaltninger over for lovovertrædere med nedsat forstandsevne« i (red.) Vestergaard, Jørn og Flemming Balvig (1998) *Med lov... Retsvidenskabelige betragtninger. I anledningen af professor Vagn Greves 60 års fødselsdag.* 1. udgave. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
 - Vikkelsø, Anne (1998): *Tidsbestemte domme - en undersøgelse af straffelovens særbestemmelser for mentalt retarderede lovovertrædere.* Center for Ligebehandling af Handicappede. Statsbiblioteket.

Hjemmesider

Dansk Forsorgshistorisk Museum

- <http://www.forsorgshistorien.dk/historie>
- Sidst besøgt den 13. november 2019.

Socialstyrelsen: »Udviklingshæmning - Definitioner og kriterier«

- <https://socialstyrelsen.dk/handicap/udviklingshaemning/omudviklingshaemning/definitioner-og-kriterier>

- Sidst besøgt den 2. juni 2019.

Institut for menneskerettigheder: »
Psykisk syge får alt for lange domme i
retspsykiatrien«

- <https://menneskeret.dk/nyheder/psykisk-syge-faar-lange-domme-retspsykiatrien>
- Sidst besøgt den 21. november 2019

Artikler

Danmarks Radio (a):
»*Behandlingsdømt: Violas dom har
ingen slutdato*«

- Fra den 12. november 2019 af
[Nynne Hein Møller og Gitte Olsgaard](#)
- <https://www.dr.dk/nyheder/indland/behandlingsdoemt-violas-dom-har-ingen-slutdato>

Danmarks Radio (b): »*Støttepartier
om lange behandlingsdomme:
Bekymrende og skræmmende*«

- Fra den 13. november 2019 af
[Nynne Hein Møller og Gitte Olsgaard](#)
- <https://www.dr.dk/nyheder/indland/stoettepartier-om-lange-behandlingsdomme-bekymrende-og-skraemmende>

Lovgivninger

- Straffeloven, LBK nr. 1156 af 20. september 2018.
- Lov om Social Service (Service-loven), LBK nr. 1114 af 30. august 2018

Betænkninger og meddelelser

- Betænkning nr. 667/1972 vedrørende de strafferetlige særforanstaltninger.
- Betænkning nr. 955/1982 vedrørende foranstaltninger over for åndssvage og andre svagt begavede lovovertrædere.
- Betænkning nr. 1372/1999 vedrørende tidsbegrænsning af foranstaltninger efter straffelovens §68 og §69.
- Rigsadvokaten (2007): Rigsadvokatens meddelelse nr. 5 af 12. juli 2007.

Psykiatri og Social
Specialområde Udviklingshæmning og ADHD